चांदोबा

फेब्रुवारी / मार्च १९९८

पहिली भारतीय महिला अंतरिक्ष-यात्री

कल्पना चावला कर्नाळच्या टागोर बालनिकेतनमधे शिकत असताना आपल्या वह्या विमानांची चित्रे काढून भरून ठेवी. हायस्कूल शिक्षण संपल्यावर तिने डॉक्टर बनावे अशी तिच्या आई-बापांची इच्छा होती. परंतु इंजिनियरिंग शिकायची तिची स्वतःची इच्छा होती. हट्ट करून तिने अंतरिक्ष-शास्त्र (एरोनॉटिक्स) हा आपला मुख्य अभ्यासविषय निवडला. अठरा वर्षांच्या अथक परिश्रम व अध्ययनानंतर नोव्हेंबर १५ ला ती सहा अंतरिक्ष-यात्रींबरोबर कोलंबियाच्या अंतरिक्षयानातून अंतरिक्षात अुतरण्यासाठी निघाली. अंतरिक्षयात्रा करणारी ती पहिली भारतीय स्त्री होय. यांबरोबर आशिया देशांतूनही अंतरिक्षात जाणारी तीच पहिली स्त्री होय. आपल्या या साहसपूर्ण प्रवासाने तिने सर्वांचे लक्ष आकर्षून घेतले.

कर्नाळ हे हरियाना राज्यातले एक छोटेसे शहर असून ते दिल्लीच्या सरहद्दीवर वसलेले आहे. कल्पना चावलाचा जन्म इथेच झाला. अंतरिक्षशास्त्र हा आपला मुख्य अभ्यास विषय निवडणारी ती केवळ पहिली स्त्रीच नव्हे, तर त्या विभागात पहिली आलेली स्त्रीही आहे. अध्यापकांनी तिची खूप प्रशंसा केली. पदवी मिळाल्यानंतर आणखी उच्च शिक्षणासाठी अमेरिकेत जाअून तिने संशोधन केले डॉक्टरेट मिळवली. तिचा परिचय व्यापारी विमानचालक जीन हॅरिसनशी झाला. नंतर तिचा विवाह झाला. पतीच्या परवानगीने तिनेही व्यापारी विमान चालिकेचा परवाना मिळवला. १९७९ मधे तिने एकटीनेच विमान चालवले.

यानन्तर तिचे लक्ष अंतरिक्षबद्दलच्या संशोधनावर केन्द्रित झाले. 'नॅशनल एरोनॉटिक्स अॅण्ड स्पेस अॅडमिनिस्ट्रेशन' (नासा) मधे दाखल झाली व नंतर एका विभागाची अुपाध्यक्षा बनली. अंतरिक्षात जाणारांसाठी ज्या ज्या जाहिराती प्रसिद्ध झाल्या, त्या तिने पाहिल्या. १९९२ मधे तिने आवेदनपत्र भरले पण १९९२ मधे तिची निवड झाली नाही. १९९४ मधे तिने पुन्हा अर्ज भरला. ३००० अुमेदवारांनी अर्ज भरले होते. त्यातून शारीरिक व मानसिक चिकित्सेसाठी डॉक्टरी परीक्षेनंतर अेकोणीस अुमेदवार निवडले गेले. यात एक कल्पना चावलाही होती. १९९६ मधे निवड होअून शेवटी तिला सोळा महिने प्रशिक्षणासाठी हाअुस्टनच्या केन्द्रात पाठवले गेले. नासाने ८८ वे अन्तरिक्षयान पाठवण्याची व्यवस्था केली. यात तीन अमेरिकेन अंतरिक्षयात्री होते. जपानमधली पहिली अन्तरिक्षयात्री महिला टका डोलही एक सदस्या होती. युक्रेनियन देशातला एक अंतरिक्षयात्री यात होता, अन् या सर्वांबरोबर नोव्हेंबर १९ रोजी कोलंबियाच्या ८८ व्या अंतराळयानातून कल्पना चावलाही अंतराळयात्रेसाठी निघाली.

अंतराळात व्यतीत करायच्या पंधरा दिवसात त्यांना द्रव आहारच घ्यावा लागणार आहे. दररोज सोळा तास त्यांना या अनुसंधानाबद्दलचे काम करत रहावे लागेल. अुरलेले आठ तास ते क्रमाक्रमाने झोपू शकतील.

अंतरिक्षयानात जे संशोधन केले जाणार आहे ते कल्पना चावलावर सोपवलेले आहे. स्वतंत्र अुड्डाण सॅटलाईटही तीच देते. त्याद्वारे सूर्याचे अध्ययन केले जाते. टका डोलही अंतरिक्षात जाणार आहे.

कल्पना चावलाची ही अंतराळयात्रा आपल्या देशातले लोक मोठ्या आवडीने पहात असतात. या यात्रेला निघण्यापूर्वी भारतीय प्रतिनिधींना ती म्हणाली, ''भारतासाठी ही मोठ्या अभिमानाची वेळ आहे.''

भेदवती

रामदास व लक्ष्मी हे मोठे पुण्यवान जोडपे होते. ते चन्दनपुरला रहात असत. बऱ्याच काळानन्तर त्यांनी एका कन्यारत्नाला जन्म दिला. हसऱ्या चेहऱ्याची ही मुलगी फारच सुन्दर दिसे, तिने कसलाही आवाज केला की वेदपठन चालू असल्यासारखे वाटे, म्हणून तिचे नाव ठेवले वेदवती.

एके दिवशी आईचे दूध पीत असताना तिने तिच्या साडीचा काही भाग मुठीत घट्ट पकडला. तो सोडवायचा आईने खूप प्रयत्न केला. पण मूठ तिला सोडवता येईना. रामदासनेही खूप प्रयत्न केला. शेवटी मुलीने पकडलेला साडीचा भाग फाटून तिच्या हातात राहिला अन् साडी मोकळी झाली. इतकी किंमती साडी फाटल्याबद्दल लक्ष्मीला वाईट वाटलेच, पण अवध्या तीन महीन्याच्या मुलीला कोण काय म्हणणार ! पण ज्यांना ज्यांना ही गोष्ट समजली, ते म्हणत राहिले की, 'इतक्या लहान बाळाची ही ताकद अजबच म्हणायला हवीं.

आणखी तीन महिन्यांनंतर अशीच रांगत येऊन वेदवतीने एक स्टूल इतक्या जोराने खेचले की त्यावरची एक बरीच जुनी अशी काचेची सुरई खाली पडून फुटली. सुरई वरची नक्षी मोठी सुन्दर असल्याने ती फुटल्याचे रामदासला फार वाईट वाटले. पण बाळाला कसली जखम न झाल्याचेच लक्ष्मीला समाधान होते !

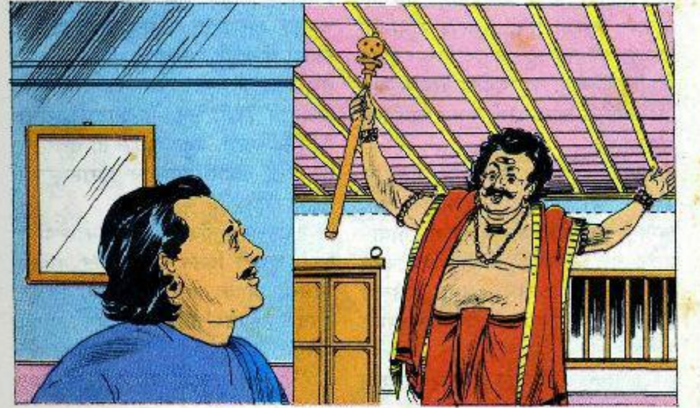
वर्षाची होता-होता वेदवतीने घरातल्या बऱ्याच वस्तूंची तोडफोड केली. काही लोकांना वाटे की, 'घरात लहान मूल असले की अशी तोडफोड चालायचीच !' पण काही जणांना वाटे की 'मुलीवर नक्कीच कसल्यातरी दुष्ट शक्तीचा पगडा बसलेला आहे !' रामदासलाही वाटले की, हा काही निराळाच प्रकार असावा ! इतक्याशा लहान मुलीची शक्ती पाहून रामदासला लोकांचे म्हणणे खरेच वाटून तो एका हठयोग्याला भेटायला गेला.

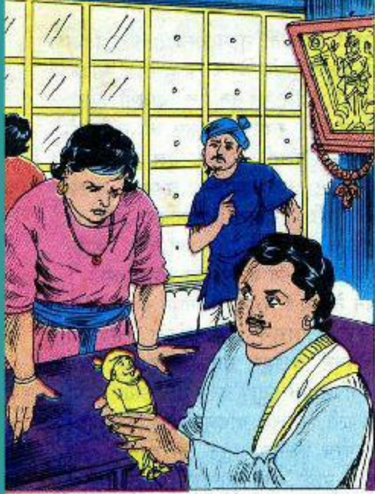
चन्दनपूरपासून काही कोसांच्या अंतरावर हा हठयोगी रहात असे. त्याला 'अष्टसिद्धी साध्य असल्याचे' मानले जाई. 'त्याला माहीत नाही, असा मंत्र नाहीच' असे लोक म्हणत. रामदासने त्याला जेंव्हा आपली अडचण सांगितली. तेंव्हा हठयोगी फारच आनन्दला. आपले सामर्थ्य दाखवून देण्याची आणखी एक संधी चालून आल्यासारखे त्याला वाटले. तो रामदाससह चन्दनपुरला आला. बरोबर त्याने आपली मंत्राची काठी 'मंत्रदंड'ही घेतला होता.

वेदवती लटपटत चालत टेबलाजवळ आली त्यावरच मन्त्रदण्ड ठेवलेला होता. वेदवती मंत्रदण्ड अुचलायचा प्रयत्न करू लागली. तो हाती घेताच तिच्या हातून खाली पडून तो तुटून गेला ! ते पहाताच हठयोगी छाती पिटत म्हणाला, "माझ्या मंत्रदंडाचेही तुकडे तुकडे तू ज्याअर्थी केलेस, त्याअर्थी हे स्पष्टच दिसतंय की तू कोणी सामान्य मुलगी नाहीस. तुला 'वेदवती' नव्हे तर सगळ्याचा भेद करणारी सगळं मोडणारी, 'भेदवती' म्हणायला हवं. मी आता क्षणभरही इथे थांबणार नाही. तुझ्यावर अुपाय करणं मला अशक्य आहे." अन् ते तुकडे घेअून तो निघून गेला.

तेंव्हापासून वेदवतीला सर्वजण 'भेदवती'च म्हणू लागले. आपल्या नव्या नावाप्रमाणेच प्रताप करत ती किशोर वयात पोचली. तिच्या वागणुकीमुळे आईवडील नेहमीच चिन्तेत असत. ती झाडाचे फळ तोडू पाही, तर फान्दीच मोडून पडे ! एकादी कळी काढू पाही, तर मुळासकट रोपच अुपटले जाई ! विहिरीतून पाणी

आनन्द चौधरी

काढू पाही, तर बादलीच पाण्यात राहून जाई ! घरात केर काढू पाही, तर जमिनीत खड्डे पडत ! भांडी घासू पाही, तर ती वाकडी तिकडी होत ! कपडे धुवायला लागली, की ते फाटून जात ! तिच्या हातून नेहमीच कोणत्या ना कोणत्या वस्तूचा नाश होई, त्यामुळे तिला कोणी कसलं काम सांगू धजत नसे.

भेदवती कधी कोणाच्या घरी गेली तर घरचे लोक तिला पाहूनच भिऊन जात. त्यामुळे मैत्रिणीशी खेळायला ती गावा-बाहेर जाई. आपल्या मुलीच्या भविष्याबद्दल आईवडील काळजीतच असत. तिच्या बाबतीत विचार करायलाही त्यांना भीती वाटू लागली.

इकडे चन्दनपुर पासून कोसभर अंतरावर असलेल्या मृत्तिकापुरात नंदन नावाचा एक तरुण आपल्या चित्रविचित्र चमत्कारांबद्दल प्रसिद्ध झाला होता. त्या बळावरच तो रत्नांची चोरी करत असे. त्याच्या चोरीची पद्धत अशी होती. - एक विशिष्ट प्रकारच्या मातीची तळहाताच्याही अर्ध्या आकाराची मानवी मूर्ती तो बनवत असे. रत्नांच्या दुकानात चोरी करताना तो चलाखीने रत्न अशा ओल्या मूर्तीत दडवी. त्याबरोबर ती मूर्तीही वज्रासारखीच कठीण बने. नंतर घरी गेल्यावर मूर्ती तोडून तो हिरा काढून घेई. ही विद्या फक्त नन्दनलाच माहीत होती. त्यामुळे कोणाला त्याचा कधी संशयही येत नसे. तो रत्नचोर असल्याचे कोणालाही ठाऊक नव्हते.

नन्दन एके दिवशी वज्रपुरीला गेला. तेथे तो हिरालाल नावाच्या एका तरुणाच्या दुकानात जाऊन जणू आपण रत्न खरीदणारे गिऱ्हाईक आहोत असे भासवून रत्ने पाहू लागला. तसे करता करताच त्याने एक रत्न मोठ्या चलाखीने हातातल्या मूर्तीत घुसवले. तेथे काम करणाऱ्या एका नोकराने त्याची हालचाल हेरली अन् मालकाला चोरीची वार्ता सांगितली. येऊन पाहिले तो खरोखरच एक रत्न नाहीसे झाल्याचे हिरालालच्या लक्षात आले.

नन्दनच्या मूर्तीवर रत्न आत कोंबल्याची काही खूणही दिसत नव्हती अन् मूर्तीही चांगली कडक होती ! तरीही नोकर वारंवार आपण 'चोरी पाहिल्याचे' सांगत होता.

''हे पहा मालक, ही मूर्ती तर एका

अभेद्य पदार्थाची बनलेली आहे 'मी हिच्या आत कुठे रत्न दडवलंय' असं म्हणणही हास्यास्पद आहे.'' नन्दन आपली खोटी नाराजी प्रकट करत बोलला.

तरीही आपली शंका न सोडता हिरालाल म्हणाला, ''माझा नोकर कधीच खोटं बोलत नाही. अन् याशिवाय दुकानातला एक हिरा कमीही झालाय. ही मूर्ती आम्ही मोडून पाहिली तर तुमची काही हरकत आहे का ?''

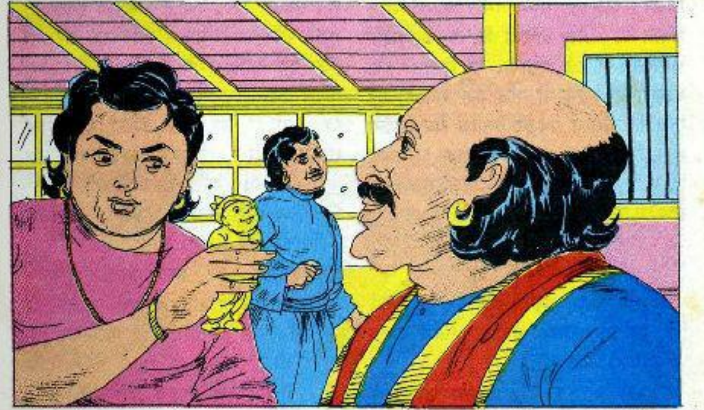
नन्दनने परवानगी देताच मूर्ती फोडायचे बरेच प्रयत्न त्या दुकानात केले गेले. प्रथम हाताने फोडायचे प्रयत्न फसल्यावर ती हातोडीने फोडायचे प्रयत्न झाले. नंतर हिरे कापायच्या यन्त्राचाही प्रयोग करून झाला.

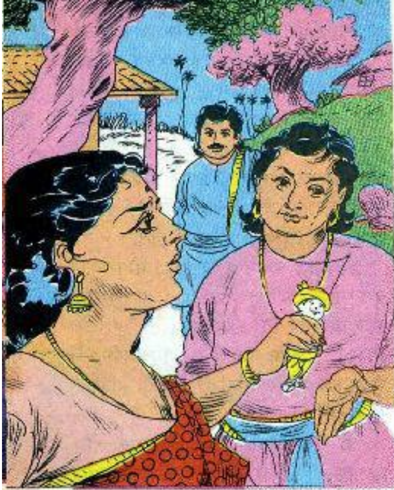
मूर्तीत काहीही फरक न पडता ती जशीच्या तशीच राहिली. काहीजण म्हणू लागले की ''इतक्या कडक मूर्तीत हिरा दडवताच येणार नाही, अशक्य आहे ते.''

पण फक्त हिरालालच म्हणत राहिला की, ''माझ्या हरवलेल्या हिऱ्याची किंमत पाच लाख अशर्फ्या आहे. मूर्ती जोवर फोडली जात नाही, तोवर मी त्यात हिरा नसल्याबद्दल विश्वास ठेवणार नाही ! मूर्ती फोडायचा दुसरा काही अुपायच नाहीय का?'' तो बिचारा फारच काळजीत होता.

इतक्यात चन्दनपुरच्या एका नागरीकाने दुकानात प्रवेश केला. हा विषय समजल्यावर तो म्हणाला, ''आमची भेदवती हे काम नक्कीच करून दाखवील.'' त्याने सर्व अुपस्थितांना भेदवतीची हकिकत सांगितली.

ती ऐकल्यावर दुकानातले सर्व लोक म्हणाले, ''ही तर एक कपोलकल्पित गोष्ट वाटतेय. ऐकायला बरं वाटतंय पण यात वास्तविकता वाटत नाहीय. हे तर असाध्य

काम आहे.'' पण हिरालाल म्हणाला, ''गोष्ट नुसती हवेतं सोडू नका. कोणत्या बिळात कोणता साप असेल कोणी सांगू शकेल का ? मला वाटतंय की, नन्दनही काही चमत्कार जाणत असावा. या मूर्तीत हिरा दडवला असल्याचं मी सिद्ध करू शकलो, तर एका हिरेचोराला पकडून देण्याचं श्रेय मिळेल मला. सरकारही खूश हाईल माझ्यावर ! भेदवती ही मूर्ती भेदू शकली, तर मी तिला एक लाख अशर्फ्या बक्षिस देईन !''

नंदनने्ही आव्हान स्वीकारात म्हटले, ''भेदवती ही मूर्ती तोडू शकली नाही, तर माझ्या वाडवडलांपासूनचे माझ्याजवळचे सर्व हिरे या हिरालालने बरोबर रकम देऊन खरीदायला हवेत.''

''अन् मूर्तीतून हिरा निघाला, तर तुझ्याकडचे सगळे हिरे मी फुकट घेणार अन् ते सर्व सरकारच्या हाती देणार ! अट कबूल ?'' हिरालालने विचारले.

शेवटी या अटी ठरून दोघेही मूर्तीसह चन्दनपुरला पोचले. रामदासकडे जाऊन हकिकत सांगण्यापूर्वी गावाबाहेरच काही मुलं खेळत असलेली त्यांना दिसली. त्यांच्यात नक्षत्रांमधे 'चान्दोबा' सारखी चमकणारी भेदवतीही त्यांना दिसली. तिच्या सौन्दयनि ते अवाकच झाले ! नंतर तीच भेदवती असल्याचे त्यांना कळले. इतक्यात काही गावकरीही त्यांच्याभोवती जमले.

मूर्ती भेदवतीला दाखवत हिरालाल तिला म्हणाला, ''माझं नाव आहे हिरालाल. हिऱ्यांच्या व्यापार करतो मी. या मूर्तीत पाच लाख अशर्फ्या मोलाचा एक हिरा दडला आहे. मूर्ती फोडाचये आम्ही खूप प्रयत्न केले, पण ते असफल झाले. तू मूर्ती फोडण्यात सफल झालीस. तर मी तुला एक लाख अशर्फ्या बक्षिस देईन.''

नन्दनही चटकन तिच्याजवळ जात म्हणाला, ''जर यात हिरा नसल्याचं शाबित झालं, तर मी तुझ्याशी लग्न करीन.'' त्याने स्वतःची ओळखही दिली.

यावर नाराज होत भेटवती म्हणाली, ''लग्नाची गोष्ट माझ्या आईवडलांशी बोला. द्या ती मूर्ती इकडे, हातोड्याने फोडली न जाणारी, अन् यन्त्रानं कापली न जाणारी मूर्ती रिकाम्या हातानं फोडता येते का , हे पहाते मी.''

हिरालालच्या हातून मूर्ती घेतानाच

तिच्या हातून ती सुटून खाली पडली अन् अेका मोठ्याशा दगडावर आपटून तिचे तुकडे-तुकडे झाले. त्यातून हिराही बाहेर आला !

''पहा माझा हिरा !'' म्हणत हिरालालने झडप घालून तो अुचलला. नंदन अुच्चस्वरात ओरडून म्हणाला, ''यात नक्कीच काही फसवणूक आहे. असला धोकेबाज धनासाठी खून करायलाही कचरणार नाही.'' अन् तो तेथून पळून जाअू लागला.

गर्दीतल्या काहीजणांनी पाठलाग करून त्याला पकडले.

हिरालाल त्यांना म्हणाला, ''याला शहरात नेअून कोतवालाच्या हवाली करा. याच्या घरी चोरीचे खूपसे हिर आहेत, ही बातमीही द्या त्यांना.''

रामदास अन् लक्ष्मीला जेंव्हा समजले की, आपल्या मुलीभोवती खूपशी माणसे जमली आहेत, तेंव्हा तेही धावत-पळत तेथे आले. भेदवतीने सारी घटना स्पष्ट करून हिरालालकडे बोट दाखवत म्हटले की, ''मूर्ती फोडली. तर मला एक लाख अशर्फ्या हे बक्षीस देणार असं म्हणाले.''

रामदास व लक्ष्मीचा यावर विश्वास बसेना त्यामुळे ते हिरालालकडे निरखून पाहू लागले. तेंव्हा त्यांना नम्रतेने नमस्कार करून हिरालाल म्हणाला, ''लाख अशर्फ्याच काय, पण तुमची परवानगी असेल, अन् भेदवती तयार असेल, तर मी हिच्याशी लग्न करायलाही तयार आहे.'

भेदवती पटकन लाजून आईच्या मागे दडली. रामदास अन् लक्ष्मी खूश होत म्हणाले, ''आम्हाला तरी याहून अधिक काय हवं बेटा ! या भेदवतीच्या हातून मन्त्रदंडाचेही पार तुकडे तुकडे झाले. असल्या मुलीशी लग्न कोण करणार, याची काळजी पडली होती आम्हाला !''

काही दिवसांनंतर हिरालाल वेदवती यांचा विवाह थाटामाटाने साजरा झाला. यानन्तरही तिच्या हातून अनेक वस्तु मोडत राहिल्या. पण नंतरही कोणी तिला 'भेदवती' म्हणत असत. याचं पहिलं कारण म्हणजे ती आता धनवान होती अन् दुसरं म्हणजे ते नाव तिची पदवी मानली जाअू लागली. यामुळे नंतर सर्व जण तिला 'वेदवती'च म्हणू लागले.

बाप तसा बेटा

माधवला भेटायला मंगल त्याच्या गावी आला. दोघांना भेटून मधे बराच काळ लोटला होता. माधव एक संपन्न शेतकरी होता. त्याच्या पित्याने शेतीबरोबर तांदूळ व गव्हाचा व्यापार करून बऱ्यापैकी संपत्ती मुलासाठी मागे ठेवली होती.

माधवला एकच मुलगा होता. अभ्यासाची त्याला जराही आवड नव्हती. लहान-लहान कामेही तो नीट करू शकत नसे. मंगलला वाटत होते की, हा मुलगा काहीसा मतिमन्दही आहे.

बोलता-बालता एकदा मंगल माधवला म्हणाला, "तुझा मुलगा बराच मन्द वाटतोय. त्याला एकाद्या चांगल्या शिक्षकाची शिकवणी का नाही ठेवत ? लिहायवाचायला शिकेल, तर शहाणा होईल ! शेवटी तुझी इस्टेट तर त्यालाच संभाळायची आहे ना ? तू त्याच्याकडे नीट लक्ष न दिलंस, तर हे काम करायला लायक बनायचा नाही, माझं ऐक, त्याच्या शिक्षणाची चांगली व्यवस्था कर !"

माधव यावर काहीसा नाराज होऊन म्हणाला, "मंगल, असं माझ्या बाबांनी काय मला जास्त शिकवलं ? शिकलो तरी काय मी असा ? माझा मुलगा दिसायला वेडपट वाटतोय, पण तो चांगला बुद्धिमान आहे ! तूच आजमावून पहा वाटलं तर !"

मंगलनं मुलाला जवळ बोलावून विचारले, "सध्या कोणता ऋतु चालू आहे, सांग बरं बेटा ! उन्हाळा, पावसाळा, की हिवाळा चालू आहे ?"

"मला नाही ठाऊक कोणता ऋतु चालू आहे तो ! दुकानात तर पाहू तिथे आंब्रेच आंब्रे दिसत असतात !"

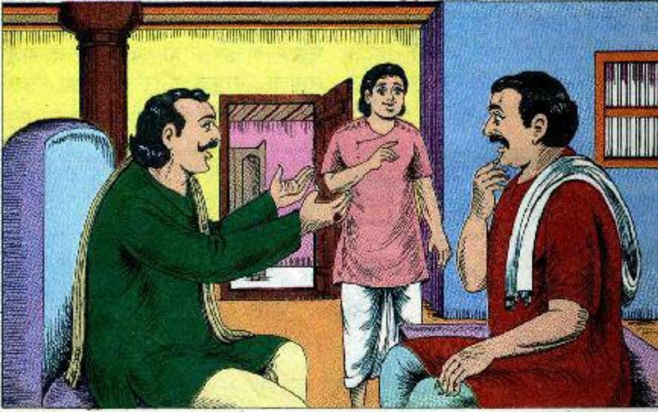
त्याच्या उत्तरावर हसून मंगलने विचारले, "बरं, मग सांग पाहू आंबे कुठून येतात ?"

तो ताबडतोब उत्तरला, "टोपल्यांतून !"

दुसऱ्याच क्षणी मुलाकडे रागावून पाहून तो मंगलला म्हणाला, "तू तर बरोबरच बोललास हं ! माझा मुलगा बुद्धीनं मंदच आहे. 'आंबे बाजारातून येतात' इतकंही माहीत नाही बिचाऱ्याला !"

"हं ! बाप तसा बेटा !" असे स्वतःशी म्हणत मंगल हसला.

कमल बापट

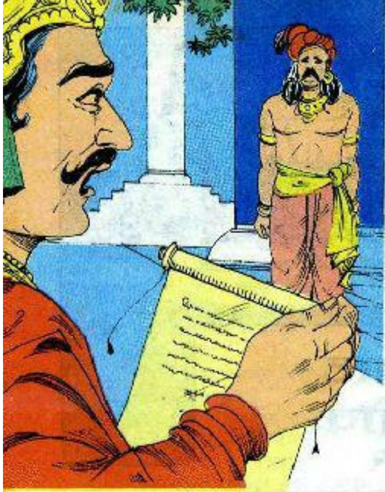
सम्राट अशोक
१२

(आपणामागून सिंहासनाचा वारस कोण असावा हे जाहीर न करताच राजा बिन्दुसार मृत्यु पावला. सुशेमला या मृत्युची बातमी मिळूनही तो तक्षशिलाहून निघाला नाही. अशोक उज्जयिनीहून थोडी सेना घेऊन पाटलीपुत्रला पोचला. त्याला ठार करण्यासाठी झालेले कारस्थान असफल झाले. त्या युद्धात चार राजकुमार ठार झाले. वडील धाऱ्यांचा निर्णय व आज्ञेनुसार अशोकने पित्याचा अग्निसंस्कार केला. सेनापती, प्रधानमंत्री व राजपुरोहित यांनी एकमताने ठरवले की राजसिंहासनावर बसायला केवळ अशोकच सर्व प्रकारे लायक असल्याने त्यालाच राज्याभिषेक केला जावा.) -नंतर ...

मगधच्या प्रजेला राजा बिन्दुसारच्या मृत्युमुळे दुःख झाले. त्याबरोबरच चार राजकुमार मारले गेल्याचेही फार दुःख झाले. पण स्वतःच्या मृत्यूला ते स्वतःच कारण असल्याचे आणि त्यांचा लोभ व दुष्टपणा या गुणांनीच त्यांना मृत्यूच्या खाईत लोटल्याचे कळल्यावर प्रजा काहीशी शान्त झाली.

मध्यरात्रीच्या वेळी प्रधानमन्त्र्याने राज्याधिकार अशोकच्या हाती सोपवला. अशोक सिंहासनावर बसला, पण त्याने राज-मुकुट मात्र धारण केला नाही. तो म्हणाला, "या विषादपूर्ण अवस्थेत राज्याभिषेक करून घ्यायला मला प्रशस्त वाटत नाहीय. मी इतक्यातच मुकुट धारण करणार नाही."

मन्त्रीगण व सेनाध्यक्ष आदि लोकांनी अशोकच्या या निर्णयाचे स्वागत केले व त्याचे अभिनन्दन केले. परन्तु त्यांच्यांपैकी

महाराजांचा मृत्यू, त्यांच्या दहनसंस्कारापूर्वी झालेल्या लढाईत बाकी चार राजकुमारांचा वध व नंतर अशोकचे सिंहासनारूढ होणे इ. सर्व त्या दूताने सुशेमला सांगितले.

"बापरे ! काय भयंकर दुर्घटना ही ! त्या दासीपुत्राला जगू देणार नाही मी ! याच क्षणी त्याचे तुकडे तुकडे करून टाकतो पहा ! मला ताबडतोब पाटलीपुत्रला जायला हवे ! दलनायकांना बोलवा !..." असे सुशेम ओरडत राहिला.

"पण महाराणींनी आपणाला पाटलीपुत्रला न येण्याबद्दलचा सावधगिरीचा इशारा दिला आहे !" दूताने हात जोडून नम्रपणे सुचवले.

कोणीही शान्त राहू शकेना. बिन्दुसारचा ज्येष्ठपुत्र तक्षशिलाहून केंव्हा येऊन धडकेल व कशा प्रकारचे अत्याचार करू पाहील, या बद्दल ते चिन्तेत होते.

इकडे तक्षशिलामधे सुशेमने प्रथम नर्तकींच्या बोलण्यावर विश्वास ठेऊन स्वतःची अशी समजूत करून घेतली की अशोक हालचाल करण्याच्या परिस्थितीत नसून त्याला पक्षाघात झालेला आहे. यामुळे निश्चिन्त होऊन तो आपला वेळ घालवत होता. त्याच्या आईने त्याला रहस्यपूर्वक आणखी एक पत्र पाठवून कळवले की, "तुझे पिता मृत्यु पावले आहेत. पण सध्या तू पाटलीपुत्रला येऊच नकोस." पत्र वाचून सुशेम क्षणभर स्तंभित झाला अन् पत्र घेऊन येणाऱ्या दूताकडे रागावून पाहू लागला.

"गप बस !" दूताला खाली ढकलत सुशेम ओरडला. "माझं बोलणं मुकाट्यानं ऐक ! माझ्या विरुद्ध कोणी काहीही बोलायचं नाही ! मी भावी महाराज असल्याचं माझ्या वडिलांनीच ठरवलं होतं. अग्निसंस्काराच्या वेळी मी हजर नव्हतो, याचा अर्थ असा नव्हे, की त्या सर्वांनी महाराजांचा निर्णय मोडावा ! असं मन मानेल तसं करणारे ते कोण ? अधिकार काय त्यांचा ? हे सगळं तो कोल्हा भल्लाटकच करत असणार !" असे बोलत शेपटीवर पाय पडलेल्या सापासारखा सुशेम फुस्कारत राहिला.

❉ ❉ ❉

प्रधानमन्त्री, सेनाध्यक्ष यांना सुशेम मोठ्या सैन्यासह पाटलीपुत्रकडे यायला निघाल्याचे समजले, तेंव्हा ते फार घाबरून गेले. त्यांच्या मनावर मोठाच आघात झाला.

आता काय करावे, याबद्दल चर्चा करण्यासाठी अशोकने त्या सर्वांना बोलावून घेतले. सर्वजण गुप्त-मसलतीच्या दालनात जमले. अशोक त्यांना म्हणाला, "सुशेम ससैन्य इकडे येत असल्याचे तुम्हाला कळलंच आहे. याबद्दल आता आपला काय सल्ला आहे ?"

कोणीच तोंड उघडेना ! सर्वच गप्प राहिले. पसरलेली शांतता मोडत अशोक पुन्हा म्हणाला, "मित्रांनो, गप्प रहाण्याची ही वेळ नव्हे. आपण सर्वजण मगधचे हितैषी आहात. मला आपला सल्ला हवाय !"

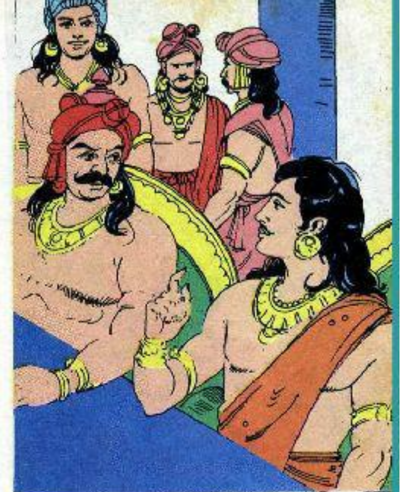
"प्रभु आपणच मुकुटाभिषेक आत्ताच नको, असं म्हणालात. तरीही आम्ही आपणालाच महाराज मानतो. शत्रू जेंव्हा आपल्यावर हल्ला करायला येतो. तेव्हा राजानं जे करायला हवं, तेच आपण करावं ! महाराज म्हणून आपणच हा निर्णय घ्यावा." असे म्हणून भल्लाटकने अन्य मन्त्र्याकडे पाहिले. ते सर्व एकत्रितपणे म्हणाले, "युद्ध करणं हाच एकमात्र मार्ग आहे."

"आपल्याला सल्ल्याबद्दल धन्यवाद ! पण मी सुशेमला आणखी एक संधी देऊ इच्छितो." अशोक बोलला.

"कसली संधी ?" प्रधानमन्त्र्याने विचारले.

"सुशेम शान्तपणे परत जाऊन पूर्ववत तक्षशिलाचा राजप्रतिनिधी म्हणून तिथे राहू शकतो." अशोक उत्तरला.

"पण राजप्रतिनिधी बनून आपल्या अधीन रहाणं, त्याला शक्य होणार नाही. परत फिरला, तरी तो स्वतःला 'स्वतन्त्र'

म्हणून घोषित करेल. यामुळे इतर लोकही चुकीचा मार्ग निवडतील. अशाप्रकारे देशात अराजक माजून देशच विघटित होण्याची शक्यता आहे." एका मन्त्र्याने आपला विचार मांडला.

प्रधानमन्त्र्याने दोन क्षण विचार केला व तो म्हणाला, "मन्त्र्यांच्या या बोलण्यात अतिशयोक्ति मुळीच नाहीय. अगदी मोजून मापून बोललेत ते ! त्यांची कल्पना नक्कीच सत्यात उतरेल. पण आपल्या राजाचा विचारही उदात्त आहे. सुशेमला ही संधी देण्यातही काही चूक नव्हे. त्यानं तक्षशिलाला परत जाऊन राजप्रतिनिधी म्हणून पहिल्या प्रमाणे तिथला कारभार पहावा. परत गेल्यानंतर स्वतःला 'स्वतन्त्र' म्हणवून काही गडबड त्यानं केली, तर

आपण आवश्यक ती कारवाई करावी.''

अशोकने विचारले, ''तर मग आपण सुशेमला अगोदर हे सारं कसं सुचवू शकू ?''

''ती जबाबदारी मी घेतो ! नगरसीमेवर मुद्दाम तोरणं लावायची व्यवस्था करून स्वागतासाठी मी स्वतः हार हाती घेऊन सुशेमचं स्वागत करीन. एक दोन प्रमुखांशिवाय कोणीही सशस्त्र सैनिक माझ्याबरोबर नको. सुशेमच्या आपोआपच लक्षात येईल की आपली युद्ध करायची इच्छा नाहीय, आपल्याला शान्ति हवीय. जवळ आल्याबरोबर मी त्याच्या गळ्यात पुष्पहार घालीन अन् त्यांच स्वागत करीन. यानंतर मी आपला प्रस्ताव त्याच्या. पुढे मांडीन.'' प्रधानमन्त्री भल्लाटक म्हणाला.

''आपलं धैर्य कौतुकास्पद आहे प्रधानमंत्री ! तरीही मला असं वाटतंय की आपल्या प्राणांना धोका आहे.'' अशोक म्हणाला.

''मी करणार असणारं काम जोखमीचं आहेच, पण मला मारून युवराजाला काय मिळणार ? तसा तर तो त्यांच्याच प्राणाला धोका करू शकेल ! मगध साम्राज्याच्या रक्षणासाठी अन् शान्तीसाठी मी स्वतः बळी जायला तयार आहे. हे कर्तव्य निभावण्यात माझे प्राण गेले, तरी तो आनन्दच असेल मला'', प्रधानमन्त्री म्हणाला.

''आपली राजभक्ती स्तुतिपात्र आहे. आपलं साहसही जयप्रद व्हावं, अशीच माझी इच्छा आहे.'' अशोक कौतुकाने म्हणाला.

सुशेम नगराजवळ पोचण्यापूर्वीच प्रधानमन्त्री भल्लाटक नगरद्वाराजवळ पोचला. पुष्पहार हाती घेऊन, सुशेम दिसताच तो पुढे झाला.

नगर जसजसे जवळ येत गेले, तसतसा इकडे सुशेमचा क्रोध वाढतच होता. साथीदारांना तो म्हणाला, ''मी राजवाड्यात जाऊन स्वतः सिंहासनावर बसेपर्यन्त वाटेत जे कोणी अडथळा आणतील, त्या सर्वांची सरळ कत्तल करा. अगदी तुकडे तुकडे करून टाका.'' सैनिकाना सावध करत घोड्यावर आरूढ होऊन तो एकाद्या वादळासारखा तो पुढे घुसला.

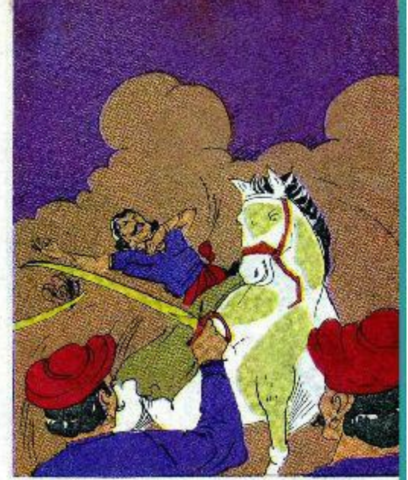
सुशेम द्वारात आल्याबरोबर हार उंच उंचलून स्वागतासाठी त्याला थांबवायचा भल्लाटकने प्रयत्न केला. क्षणभर थांबून सुशेम ओरडला, ''दुष्टा, तू इथेच आहेस ?'' अन् असे म्हणून ताबडतोब त्याने आपली तलवार चालवली.

''युवराज ! थांबा !'' असे काहीसे प्रधानमन्त्री म्हणू पहात होता, परंतु पहाता पहाता सुशेमच्या तलवारीने त्यांचे मस्तक धडावेगळे केले. मस्तक भूमीवर पडले.

प्राकाराला लागून असलेल्या भवनाच्या वरच्या भागात अुभ्या असलेल्या दलनायक प्रधानमन्त्र्याच्या पुत्राने हे पहाताच ताबडतोब आज्ञा दिली अन् प्रवाहाच्या तुटल्या बांधावरून येणाऱ्या लोंढ्याप्रमाणे पुढे घुसून सैन्याने सुशेम व त्याच्या सैन्याला घेरले-सुशेम पाऊलभरही पुढे सरकू शकला नाही. प्रधानमन्त्र्याच्या दलनायक पुत्राने सुशेमचे मस्तक कापले. तक्षशिलाहून आलेले सैन्य ताबडतोब शरण आले. क्षमा मागून ते मगधसेनेत सामील झाले.

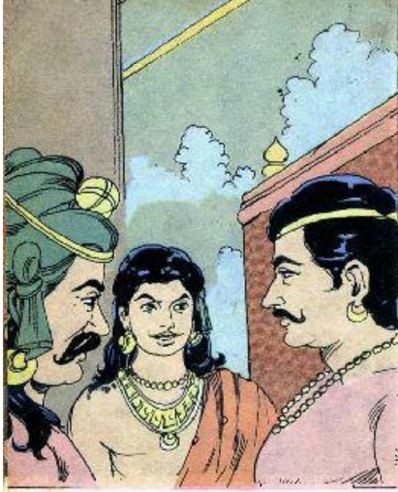
शांतीला इच्छुक असणाऱ्या अन् निःशस्त्र अुभ्या असणाऱ्या आपल्या प्रधानमन्त्र्याच्या अशा प्रकारच्या हल्येमुळे अशोकला अपार दुःख झाले. त्याच्या स्थानावर अशोकने रथगुप्तची नेमणूक केली. आता कोणीच शत्रु न अुरल्याने राज्यात शान्ति-सुखाची स्थापना झाली. अशोकने प्रजेच्या सुखसोयींची सर्व व्यवस्था केली. कसलीही कमरता अुरु दिली नाही. जनतेलाही अशोकची शासनपद्धती फार आवडली वृद्ध जन म्हणत की-अशोक राजा चन्द्रगुप्त इतकाच समर्थ आहे.

अशोकच्या राज्याभिषेकासाठी ज्योतिष्यांनी एक शुभ मुहूर्त काढला. पण याबाबत एक अडचण अुभी राहिली. विदीशादेवी बौद्धमताची होती. दरबारी पुरोहितांनी तिला महाराणी म्हणून स्वीकारायला यासाठी तयारी दर्शवली नाही

की, तिचा हिन्दुधर्म साम्प्रदायात विश्वास नव्हता. याशिवाय अगदी अलिकडेच ती फार आजारी होती. इतक्यां दूरचा प्रवास धोक्याचा असल्याने तिला वैद्यांची अनुमती नव्हती. पण हे विचारात घेऊन राज्याभिषेक टाळणेही अशक्य होते. ज्योतिष्यांनी जोरदार प्रतिपादन केले की, असा मुहूर्त पुन्हा पाच वर्षांनीच लाभू शकेल. पण राणीवाचून अभिषेक करणेही अशक्य आहे.

ही सर्व सत्यपरिस्थिति ध्यानात घेऊन रथगुप्त अशोकला म्हणाला, ''महाराज, मी घाई करत असल्याबद्दल मला क्षमा करा. विदीशादेवींची तब्येत ठीक नसल्याचे आपण जाणताच. आपले पुत्र युवराज महेन्द्र यांनाही बौद्ध धर्माचे सिद्धान्तच शिकवले जात आहेत. ज्या पुत्राला युद्धाबद्दल आस्था नाही,

तो पुढे राज्यरक्षण कसे करू शकेल याचा आपणच विचार करावा, राज्य वीरभोज्य असते, हे आपणाला ठाऊक असेलच. राज्याचं भविष्य ध्यानात घेऊन आपण दुसऱ्या एकाद्या कन्येशी विवाह करणंच अुचित ठरेल. याशिवाय अन्य उपाय मला सुचत नाही'' आपल्या या विनन्तीचा त्याने आग्रह धरला व शेवटी दुसऱ्या विवाहाला अशोकने मान्यता दिली. विवाह झाला व काही दिवसांनीच ज्योतिष्यांनी ठरवलेल्या मुहूर्तावर अशोकचा राज्याभिषेक थाटामाटाने साजरा झाला.

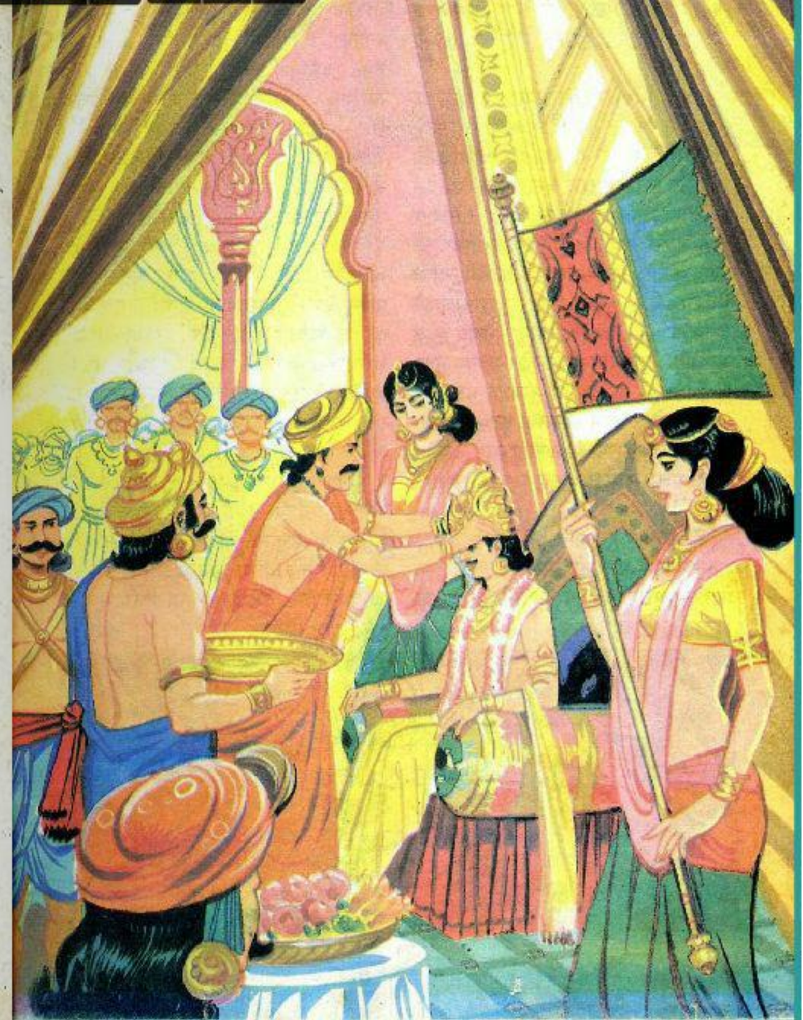
परन्तु अशोक विदीशा व आपल्या दोन्ही अपत्यांना विसरू शकला नाही. विदीशा व मुलांबद्दल त्याला काळजी वाटू लागली. हळूहळू त्याची काळजी वाढत गेली. व शासनसंबंधी कामातली त्याची आसक्तीही घटत गेली.

अशोकचा हा रोख पाहून प्रधानमन्त्र्याने सेनापतीचा सल्ला विचारला, तो सेनापतीला म्हणाला, ''आपले महाराज नेहमी आपली प्रथम पत्नी विदीशा हिच्याबद्दल विचार करत असतात. राज्यकारभाराबद्दल अुदासीन असतात. असंच होत राहिलं अन् सिंहासनाचा त्याग करून परत अुज्जयिनीला जाऊन ते शान्त जीवन जगू लागले. तर आश्चर्य करण्याजोगं नव्हे. आता आपलं कर्तव्य म्हणजे त्यांच्यांत राज्यविस्ताराची आकांक्षा जागवायला हवी, अधिकाराची आग भडकायला हवी, विजयोत्साह अुत्पन्न व्हायला हवा. युद्धात विजय प्राप्त करण्यानेच राजाचा अुत्साह वाढतो. शत्रु-राजाला जिंकण्यात जो आनंद कोणत्याही राजाला मिळतो, तो वर्णनातीत, अद्भुत अन् अनिर्वचनीय असतो.'' प्रधानामन्त्री रत्नगुप्त सेनापती वीरसिंहला म्हणाला.

''आपले विचार योग्यच वाटतायत. संधी पाहून राजामध्ये राज्यविस्तारची ज्योत जागवायला हवी.'' सेनापतीनेही पाठिंबा दिला.

याच सुमारास अशी बातमी मिळाली की, कलिंग देशचा राजा अनौरस मृत्यु पावला आहे. केवळ काही अुच्चपदस्थ अधिकारीच तेथील कारभार पहात आहेत.

कलिंगवर आताच हल्ला केला तर तो देश आपल्या राज्याला जोडून घेण्याची ही अुत्तम संधी आहे, असे प्रधानमन्त्र्याला वाटले. राजाचा अुत्साह वाढवून राज्यकारभारात

त्याचे लक्ष गुंतवण्याची ही नामी संधी आहे असेही त्याला वाटले. ही गोष्ट अशोकच्या कानी घालायची योग्य वेळ तो पहात राहिला.

एके दिवशी संध्याकाळी अशोक अुद्यानात फिरत असता प्रधानमन्त्री त्याला म्हणाला, ''महाराज, आपले पिता महाराज बिंदुसार अन् महाराज चन्द्रगुप्त कलिंग देश जिंकायचं स्वप्न पहात असत. पण ते साकार होअु शकलं नाही. कलिंग एक सुसंपन्न देश आहे. बाली, सुमात्रासारख्या देशांशी त्याचा व्यापार चालू असतो. त्या एका राजाशी अनेक देशच्या राजांचे मैत्रीपूर्ण संबंध चालू असतात. त्यांच्यात एकतेची भावना सुदृढ आहे. आता या देशाला राजाच नसल्याने शासकांमधे बेबनाव होण्याची शक्यता आहे. देश विच्छिन्न होण्याची शक्यता आहे. कलिंग जिंकायला यापेक्षा अुत्तम संधी दुसरी नाही.''

सेनापतीही इतक्यात तेथे आला.

अशोकने मन्त्र्याचे बोलणे ऐकले, पण काहीच अुत्तर दिले नाही गप्प राहून तो विचार करत राहीला.

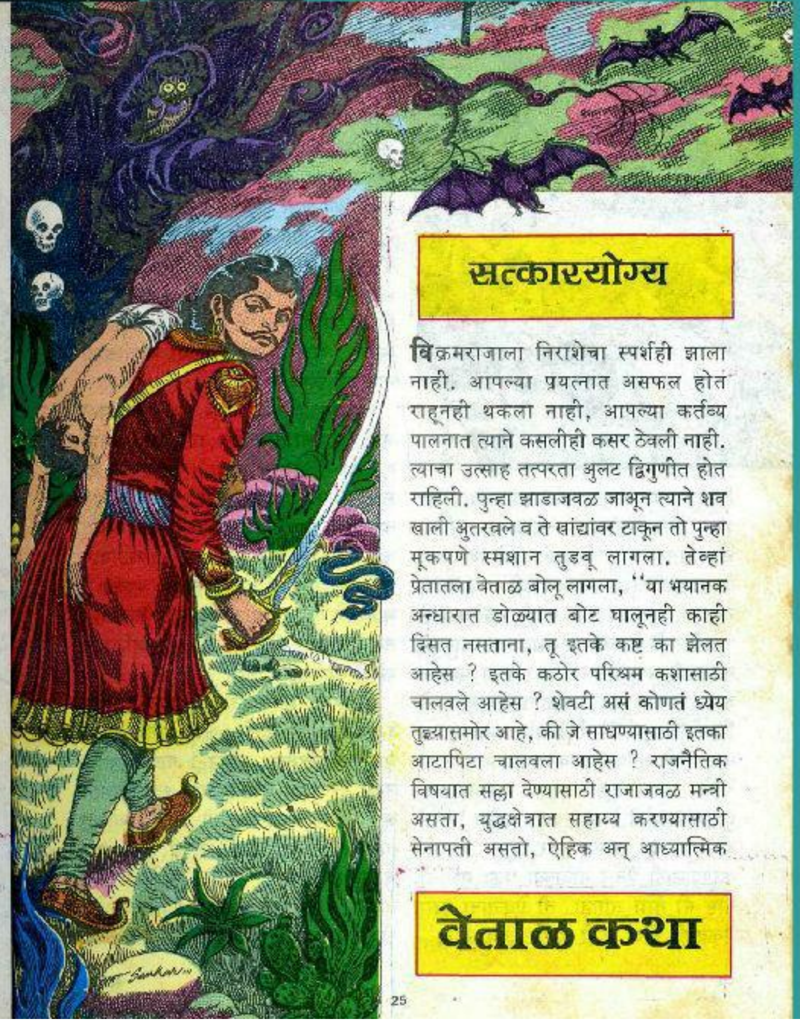
''आपलं सैन्य दीर्घकाळ कुठे लढलंच नाहीय. असंच चालू राहिलं तर सैनिक आळशी बनायचा धोका आहे. सैन्याला नेहमी युद्धाचे शिक्षण मिळत रहायला हवं. त्या अभावी शत्रूशी सामना करायची त्याची शक्ती नाहीशी होण्याची शक्यता आहे.'' अधून मधून लढायची संधी मिळाली तर सैन्याचं बळ वाढतं.'' सेनापती अशोकचा उत्साह जागवायचा प्रयत्न करू लागला.

''ठीक आहे, कलिंगवर चढाई करण्यासाठी जरूर ती तयारी सुरु करा. प्रथम आपले गुप्तहेर कलिंगमधे पाठवून त्यांच्या सैन्याचे बळ, त्यांची संख्या, त्यांची शस्त्रं वगैरेबद्दल माहिती मिळवा. नंतर त्यांच्या शासकांमधे दुही माजवायचे प्रयत्न सुरु करायला हवेत. आता ताबडतोब कामाला लागा.'' अशोक बोलला.

''अशी आज्ञा महाराज, आपल्या आज्ञेचं पालन अवश्य होईल.'' प्रधानमन्त्री अुत्साहाने म्हणाला. आपली मात्रा बरोबर लागू पडल्याने त्याला आनन्द झाला.

कलिंगवर चढाई करण्यासाठी मगध सन्नद्ध होअू लागला. **क्रमशः**

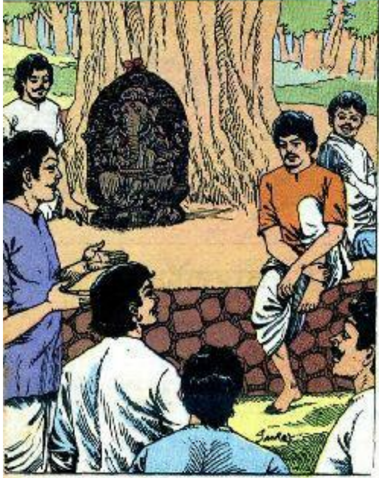

सत्कारयोग्य

विक्रमराजाला निराशेचा स्पर्शही झाला नाही. आपल्या प्रयत्नात असफल होत राहूनही थकला नाही, आपल्या कर्तव्य पालनात त्याने कसलीही कसर ठेवली नाही. त्याचा उत्साह तत्परता अुलट द्विगुणीत होत राहिली. पुन्हा झाडाजवळ जाअून त्याने शव खाली अुतरवले व ते खांद्यांवर टाकून तो पुन्हा मूकपणे स्मशान तुडवू लागला. तेव्हां प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, ''या भयानक अन्धारात डोळ्यात बोट घालूनही काही दिसत नसताना, तू इतके कष्ट का झेलत आहेस ? इतके कठोर परिश्रम कशासाठी चालवले आहेस ? शेवटी असं कोणतं ध्येय तुझ्यासमोर आहे, की जे साधण्यासाठी इतका आटापिटा चालवला आहेस ? राजनैतिक विषयात सल्ला देण्यासाठी राजाजवळ मन्त्री असता, युद्धक्षेत्रात सहाय्य करण्यासाठी सेनापती असतो, ऐहिक अन् आध्यात्मिक

वेताळ कथा

चिंतनाबाबत शंका अुपस्थित होतात, तेंव्हा शंका निरसनासाठी त्यांच्याजवळ पंडीत-लोक असतात. माझी खात्री आहे कि तुझ्या दरबारात अशा दिग्गजांची कमतरता नसेलच. पण त्यातही काही नक्कीच असे असतील की जे स्वतःचा स्वार्थ साधण्यासाठी कसलाही आधार नसलेल्या समस्या अुकरून काढतात अन् संतुष्ट होतात. त्यासाठी ते चित्रविचित्र परिस्थिती निर्माण करतात अन् तऱ्हतऱ्हेचे अुपद्व्याप करतात. मला शंका आहे, की तूही अशा एखाद्याच्या दुष्प्रभावाखाली हे कृत्य करत आहेस ! माझं बोलणं खरं असेल तर तुला सावध करण्यासाठी पैंतल नावाच्या एका मूर्खाची गोष्ट मी तुला सांगतो. ती ऐकताना तुझा थकवाही थोडा कमी होईल. ऐक नीट,''

आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला-

खूप पूर्वी शतभोज नावाचा एक राजा होता. तो कलाप्रिय असून विविधि विषयातले दर्दी महापंडित त्याच्या दरबारात असत. शतभोज जाईल तिथे आपल्या पंडितांनाही घेअून जाई. फुरसत मिळेल, तेंव्हा तो त्यांच्याशी चर्चा करून आनन्द मिळवी.

त्या राज्यात प्रलोम नावाची एक जागा नैसर्गिक सौन्दर्यासाठी प्रख्यात होती. शतभोज एकदा आपल्या पंडितपरिवारासह त्या ठिकाणी गेला व तेथे त्याने तंबू अुभे करवले. राजा व परिवाराच्या मदतीसाठी गावातले प्रमुख तेथे आले.

गावात पैंतल नावाचा एक मूर्ख रहात असे. 'आपणाला माहीत नाही असा जगात कुठला विषयच नाही' अशी त्याची स्वतःबाबत धारणा होती. गावचे पंडित त्याच्याशी वादविवाद करायला तयार नसत, कारण ते त्याला मूर्ख अन् शुष्क वाद घालणारा समजत असत. त्याची बडबड ते शान्तपणे ऐकून घेत. पण यामुळे पैंतल असे समजू लागला की, आपल्याइतका बुद्धिमान कोणी नाहीच.

पैंतलची प्रमिला नावाची एक अतिशय देखणी बहीण होती. जणू देवलोकांतून अप्सराच उतरून आलीय ! गावचे अनेक तरुण तिच्याशी लग्न करायचे स्वप्न पहात असत. ते सर्वजण पैंतलशी गोडगोड बोलून त्याला खूश करण्यासाठी स्तुती करून खूप चढवून ठेवत. त्यामुळेही पैंतल अधिक गर्विष्ठ बनला. शान्तिभोज महाराज गावाबाहेर डेरे ठोकून असल्याची खबर पैंतलला मिळाली.

त्यांच्याबरोबर त्यांचा पंडित लोकांचा ताफाही असल्याचे त्याला कळले. तो ताबडतोब जाअून पंडितांना भेटला आणि म्हणाला, ''हे पंडितहो ! आमच्या गावच्या पंडितांनी एकमताने ठरवलं आहे, की गावात माझ्याइतका विद्वान अन्य कोणीच नाही. सर्व युवक माझी खूप स्तुती करतात. जीवनात मी खूप काही मिळवलं, पण माझी एक इच्छा अुरलीय. ती इच्छा म्हणजे दरबारी पंडितांकडून माझा सत्कार व्हावा.''

पंडितांनी त्याला खरोखरच मोठा पंडित मानून त्यांना माहीत असलेल्या शास्त्रांबद्दलचे काही प्रश्न विचारले, त्याची परीक्षा घेतली. पैंतलने दिलेली अुत्तरे ऐकून ते म्हणाले, ''तू तर अगदीच मूर्ख आहेस. तुझी चेष्टा करण्यासाठीच गावचे लोक तुझी स्तुती करत असतील !'' अन् नंतर त्याची बऱ्यापैकी टिंगल केली.

पैंतल यामुळे रागावला. तो म्हणाला, ''आजपर्यंत कुणी कधीच माझी परीक्षा नाही घेतली अन् कोणी अशी टवाळीही केली नाही. मी फक्त 'आपला सत्कार करा' इतकंच म्हटलं होतं. मला प्रश्न विचारा, असं थोडंच म्हटलं होतं ? तुम्हाला तर इतकंही ज्ञान नाहीय. मला तर हेच समजत नाहीय, की तुमच्यासारख्या अज्ञानी लोकांना राजानं दरबारात स्थानच कसं दिलं आहे !'' त्याच्या या तिखट बोलण्याचा पंडितांना जराही राग आला नाही. ते शान्तपणे म्हणाले, ''बंधो, तुझ्या या प्रश्नांना उत्तर आम्ही देअू शकत नाही. शेजारच्या तंबूत खुद्द महाराज आहेत. त्यांनाच जाअून विचार ना.''

अशा प्रकारे पैंतल राजाला भेटू शकला. शतभोजच्या सुन्दर रूपावर मोहित होअून तो म्हणाला, ''महाराज, तुम्ही कित्ती छान दिसताय ! पण आपण आपल्या दरबारात असल्या अयोग्य लोकांना का बरं स्थान दिलंत ?''

त्याच्या बोलण्यावरून पैंतल बुद्धिहीन व मूर्ख असल्याचे शतभोज राजाने ओळखले. तो म्हणाला, ''माझ्या पंडितांमधे काय दोष दिसला सांग बरं ?'' त्याच्या बोलण्यात कुतुहल होते.

''त्यांनी माझा सन्मान करायला नकार दिला, हाच तर त्यांचा अवगुण ! त्यांना चांगला धडा द्या अन् माझ्या सत्कार करवा, नाहीं तर त्यांना दरबारातून हाकलून द्या.'' पैंतल स्पष्ट शब्दात बोलला.

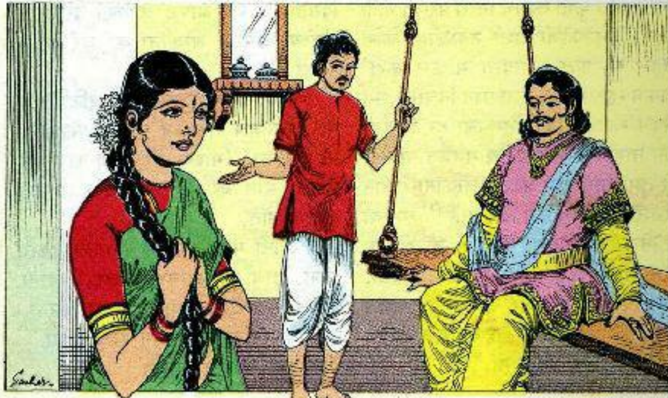
"आता तू म्हणालास, तसं मी केलं नाही, तर काय करशील तू ?" राजा शतभोज त्याला जास्तच चिडवत विचारू लागला. काय अुत्तर द्यावे, हे लगेच पैंतलला समजेना, तो काही विचार करण्यापूर्वीच राजा म्हणाला, "बोल ना, विचारात का पडलास ? मी तुझं ऐकलं नाही, तर काय करशील तू ?"

गावचे तरूण कधी कधी त्याला चिडवताना असले प्रश्न विचारात असत, अन् अशा वेळी त्यांना धमकावत तो म्हणे की, 'आपल्या बहिणीचं लग्न तुझ्याशी करून देणार नाही.' अन् मग ते त्याचे ऐकत असत. हे सारे आठवून पैंतल अुत्तरला, "मी काय करीन हे नाही सांगणार, पण काय करणार नाही ते मात्र सांगतो ऐका. माझं बोलणं ऐकलं की बास, खुद्द महाराजही ताळ्यावर येतील !"

"ठीक आहे. सांग तर !" महाराज म्हणाले.

"तर मी आपल्या बहिणीचं लग्न तुमच्याशी करून देणार नाही. समजलं ?" पैंतलची ही धमकी ऐकून शतभोज हसू लागला. पण असल्या भावाची बहीण आहे तरी कशी-असे कुतुहल राजाच्या मनात जागे झाले. तीही मूर्ख असेल तर तिच्याशी बोलून थोडी करमणूक करून घ्यावी अशा उद्देशाने राजा म्हणाला, "तुझ्या बहिणीला एकवार पाहीन मी अन् मग तुझ्या सत्काराबद्दल विचार करीन. ठीक आहे ?"

पैंतलने आपली कबुली दिली. शतभोज त्याच्या घरी गेला अन् त्याची बहीण प्रमिला हिचे सौन्दर्य पाहून तो अवाकच झाला ! देवलोकीची अप्सराही हिच्यापुढे कोणीच नाही, असे त्याला वाटले. थोडा वेळ तिच्याशी गप्पागोष्टी केल्यानन्तर राजाच्या लक्षात आले की, ती काही आपल्या

भावासारखी मूर्ख नाहीय. अुलट तिचे व्यवहारज्ञान वाखाणण्याजोगेच आहे !

"तुझ्यासारखी सुन्दर कन्या महाराणी बनावी हेच न्याय्य होईल. माझ्याशी विवाह करणं पसन्त आहे का तुला ?" शतभोजने तिला विचारले.

पण मधेच हस्तक्षेप करत पैंतल म्हणाला, "महाराज ! आधी आपल्या दरबारी पंडितांकडून माझा सत्कार करवा, अन् मगच विवाहाच्या गोष्टी बोला. कबूल ?"

शतभोज म्हणाला, "आम्हा दोघांना हा विवाह मान्य असल्यावर मधे पडणारा तू कोण ? हवं तर थोडंफार धन देईन, त्यात संतुष्ट रहा. अुगीचच कसल्यातरी मागण्या करून स्वत:चा जीव धोक्यात घालू नकोस."

पण राजाला परावृत्त करत प्रमिला म्हणाली, "महाराज, हा माझा सख्खा मोठा भाअू आहे. त्याची इच्छा काही 'फार मोठी इच्छा' म्हणता येणार नाही. आपणासाठी तर हे असाध्य नव्हेच. आपणाला जर सहर्ष, हृदयपूर्वक स्वीकार करायचा असेल, तर माझ्यासाठी एवढंही नाही करु शकणार ?"

शतभोजला तिचे म्हणणे योग्यच वाटले. तिची विनन्ती त्याने मान्य केली. तंबूत परतल्यावर त्याने पंडितांना पाचारण केले अन् घडलेले सर्व सांगितले. नंतर तो म्हणाला, "प्रथमदृष्टीतच प्रमिला मला फार सुन्दर वाटली. आम्हा दोघांचं लग्न व्हावं यासाठी मला तुम्हा लोकांची मदत हवी."

पंडीत तर एकमेकांच्या तोंडाकडे पाहू लागले. त्यांच्या मनात आले की- आपल्यासारखे महान् पंडित जर पैंतलसारख्या मूर्खाचा सत्कार करतील, तर जग महाराजांच्या कलाप्रेमाला हसणार नाही का ? एका स्त्री साठी राजाचं असं पतन सर्व प्रकारे अपमानजनक नव्हे का ?

'आपणाकडून हे घडणार नाही' असे पंडितानी राजाला कळवले. असं करायला राजाने भाग पाडले तर 'आम्ही सर्वचजण दरबार सोडून जाअू' असेही ते म्हणाले. शतभोज यावर काहीच बोलू शकला नाही. प्रमिलाला तो विसरूही शकेना. मनातल्या मनात तो दुःखी राहिला. प्रमिलाला हे समजल्यावर तिने परिवाराला आपणाकडे बोलावून घेतले. सर्वांना अुद्देशून ती म्हणाली, "आपण महापंडित आहात असं ऐकून आहे मी. पण आपलं पांडित्य राजाच्या अुपयोगी पडू शकलं नाही, हे फार विचित्र आहे."

चकित होअून पंडीत म्हणाले, "आमचं पांडित्य नेहमी राजाच्या अुपयोगी पडत असतं, मूर्खाच्या बहिणीच्या लग्ना बाबत मात्र ते राजाच्या अुपयोगी पडत नाहीय."

प्रमिलाने विचारले, "असं कां बरं ?"

"हा विवाह होणार असेल तर आम्हाला तुमच्या भावाचा सत्कार करावा लागेल. अयोग्य व्यक्तीच्या सत्कार करणं हा पंडिताचा धर्म नव्हे !" ते अुत्तरले.

"मी शाबित करून दाखवीन की तो सत्कार-योग्य आहेच. मग करता सत्कार ?" प्रमिलाने विचारले.

"तुमच्या भावाला तर कसल्याच विषयाचं ज्ञान नाहीय. त्याची योग्यता कशी शाबित करू शकाल तुम्ही ?" पंडितांनी प्रश्न टाकला.

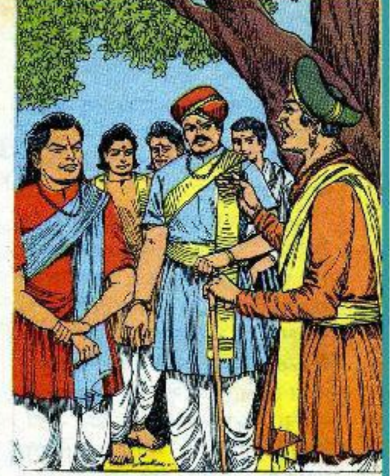
प्रमिला हसत म्हणाली, "त्याची योग्यता सिद्ध करण्यासाठी तो एकाद्या क्षेत्रात ज्ञानी असावा, याची आवश्यकता नाहीय. माझं व्यवहारज्ञानच त्यासाठी पुरेसं आहे." यानंतर विवाहासाठी इच्छुक असणाऱ्या अनेक राजकुमारांनी तिला दिलेल्या वस्तु तिने पंडितांना दाखवल्या. सर्व वस्तु निरनिराळ्या डब्यांमधे ठेवलेल्या होता.

एका पेटीत कडुलिंबाची एक काडी होती. एका युवकाने ती प्रशान्त देशातून पाठवली होती. तिथे चंदन खूप मिळत असे. प्रत्येक कामासाठी त्याचा अुपयोग केला जाई. पण कडुनिंब क्वचितच आढळत असे. तेंव्हा तिथे ही काडी फार मूल्यवान मानली जाते.

दुसऱ्या एका डबीत एक तांब्याची अंगठी होती. त्या देशात खूपशा सोन्याच्या खाणी होत्या. स्वयंपाकाची भांडीही तिथे सोन्याची असत. पण दागिन्यासाठी तिथे सोनं वापरत नसत. त्याऐवजी तांब्याचा अुपयोग केला जाई. तेच मूल्यवान मानले जाई. तांब्यावर

चटकन डाग पडतात म्हणून तिथे मिश्रणांचा शोध लावला गेला. तांब्यात थोडंस सोनं मिसळतात. ही तसलीच अंगठी आहे. आपल्या सोन्याच्या अंगठीपेक्षा त्या देशात या तांब्याच्या अंगठीचेच मूल्य अधिक ."

आणखी एका पेटीत एक सुन्दर दिसणारा कोळशाचा स्फटिक होता. त्या देशात पाहू तिथे हिरेच हिरे असत, पण कोळसा फार कमी मिळे. त्यामुळे तिथे या स्फटिकाचे मूल्य हिऱ्यापेक्षाही अधिक असे.

प्रमिलाने अशा सर्व वस्तु दाखवल्या. रेशमी वस्त्रांहूनही मूल्यवान अशी हातमागाची वस्त्रे दाखवली. अुत्तम चित्रकलेच्या नमुन्यांपेक्षाही महत्वपूर्ण व प्रभावशाली मानल्या गेलेल्या केवळ वाकड्या तिकड्या रेषा ओढलेली चित्रे दाखवली. असल्या मूल्यवान वस्तु पाहून पंडितांना अचंबा वाटला. "असल्या वस्तुंचं वैशिष्ट्यच फक्त आम्ही कधी-कधी ऐकलं होतं, पण प्रत्यक्ष अशा वस्तु पहाण्याचं भाग्य आम्हाला तुमच्याकडेच लाभलं. फार भाग्यशाली आहात तुम्ही !"

"आपण सर्व तर महापंडित आहात-आता तरी माझ्या भावाचं मूल्य ओळखा. त्याचा सत्कार करून महाराजांशी माझा विवाह घडवून आणा." प्रमिलाने विनन्ती केली.

"तुमचं बोलणं तरीही विचित्रच वाटतंय. केवळ या वस्तु दाखवल्यानं तुमच्या भावाला योग्यता कशी प्राप्त होणार ? जरा खुलासा करा बरं ?" पंडित बोलले. प्रमिला हात जोडून म्हणाली, "महाशयहो ! आपण पंडित, प्राज्ञ आहात. माझी परीक्षा घेण्यासाठीच मला असं विचारत आहात. माझी खात्री आहे की, माझा आशय तुमच्या ध्यानात नक्कीच आला असावा." प्रमिला नम्रतेने बोलली.

पंडित ताबडतोब विचारात पडले. एक-दोन क्षणांनन्तर एक वृद्ध पंडित हसत तिच्या डोक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद देत म्हणाला, "मुली, तुझ्या बोलण्यानं आमचं गर्वहरण झालंय. एका मूर्खाचा सत्कार का व कसा करावा हे आम्हाला समजलं असतं, तर महाराजांना क्षणभरही दुःख वाटलं नसतं. मूर्खाच्या सत्कार-योग्यतेबद्दल आजवर इतकं चमकृतीपूर्ण कोणी बोललंच नाही. तुझ्यासारखी बुद्धिमान स्त्री महाराणी बनणं, हे प्रजेचं सौभाग्यच ! आम्ही आता निश्चय केलाय की तुझ्या भावाचा सत्कार

करावाच.'' अन् त्याने अन्य पंडिताकडं पाहिले.

प्रमिला सर्व चमत्कारिक वस्तु दाखवून काय सांगू इच्छितेय हे सर्व पंडितांनी ओळखले. मस्तक हलवून सर्वांनी टाळ्या वाजवल्या.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळने विक्रमराजाला विचारले, ''राजा मूर्खही सन्मानयोग्य असतो, असे पंडितांनी मान्य केले. शतभोजच्या दरबाराच्या असल्या पंडितांबद्दल काय बोलावं ? असं वाटतंय की, प्रमिलेशी विवाह न करता येण्याबद्दलचं राजाचं दुःख पाहूनच केवळ त्यांनी त्याला खूश करण्यासाठी एका मूर्खाचा सत्कार करणं मान्य केलं असावं. मूर्खतेला मान देणं, म्हणजे पांडित्याचा अपमानच की ! काहीही असो, अडचण लवकर सोडवण्यासाठीच या पंडितांनी निष्कारण हा असंबद्ध, अन्याय्य निर्णय घेतलाय. प्रमिलानं आपल्या भेटी दाखवून पंडितांना काही सांगायचा प्रयत्न केला का हे मला जाणायचं आहे. का तिनं त्यांना फक्त भ्रमात टाकण्यासाठीच हा डाव रचून पाहिला ? वृद्धानं तर तिच्या चमत्कृतिपूर्ण बोलण्याची वाहवा केली अन् इतरांनी माना हलवून पाठिंबा दिला. हे सर्व काही हास्यास्पद नव्हे का ? अुत्तरं माहीत असूनही गप्प राहिलास, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील.''

विक्रम अुत्तरला, ''क्वचित आढळणाऱ्या वस्तु जगात सर्वांनाच आकर्षक वाटतात. आकर्षणाचा अर्थ असतो प्रशंसनीय अन् मूल्यवान. निरनिराळ्या देशात अत्यन्त मूल्यवान, पण आपल्या देशात अगदीच मूल्यहीन वस्तु दाखवून प्रमिलाने काहीशा विचित्र पद्धतीने सांगितले की, क्वचितच आढळणाऱ्या महापंडितां प्रमाणेच अगदी दगडासारखे मूर्ख ही सन्माननीयच असतात. वृद्ध पंडिताच्या ध्यानात आले की मूर्खाचा सत्कार करून आपण त्याचा मूर्खपणा मोठा करून दाखवणार आहोत. त्यामुळेच त्याने हे सत्यही घोषित केले की, प्रमिलासारखी विवेकी स्त्री महाराणी बनली तर प्रजा जास्तच सुखी होईल.''

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग करण्यात सफल झालेला वेताळ प्रेतासह गायब होअून पुन्हा झाडावर जाअून बसला.

समुद्रकिनाऱ्यावर सहल - २६

सुन्दरबन व त्याच्यापुढे

शब्दांकन : मीरा नायर ◆ चित्रकला : गौतम सेन

कलकत्याहून आपण अच्छीपुर (अछीघाट) येथे रवाना होअू. भारतात चिनी लोकांची पहिली वस्ती १८४० च्या दशकात इथे वसली होती. म्हणून हा भाग 'चायना टाअून' नावाने प्रसिद्ध आहे. हुगळी किंवा गंगा दक्षिणेकडे वळताना डायमंड हार्बर येथे तिचे पात्र खूपच रुन्द होअून नदी मुख निर्माण होते. एके काळी ईस्ट इंडिया कंपनीची जहाजे येथे नांगरली जात असत, पण आता तर प्रवाशांची ने आण करणाऱ्या मोटार-बोटी किंवा देशी नावाच फक्त याचा अुपयोग करतात.

डायमंड हार्बरच्या दक्षिणेला जगातील सर्वात मोठा त्रिभुज-प्रदेश आहे. गंगा व त्याच्या पूर्वेकडील ब्रह्मपुत्रा नद्यांच्या असंख्य लहान-मोठ्या प्रवाहांनी हा निर्माण झाला आहे. या नद्यांतून वाहून येणाऱ्या अवाढव्य गाळामुळे येथे नवी जमीन व बेटे फार झपाट्याने तयार होत असतात. विशेषतः त्रिभुज प्रदेशाच्या पूर्व भागात- समुद्राच्या दिशेने.

त्रिभुज प्रदेशात कलकत्त्यापासून बंगाल अुपसागरापर्यन्त विशाल असे भरतीचे जंगल व दलदलीचे प्रदेश आहेत. याचे क्षेत्रफळ १५,००० वर्ग किमी. असून हे जगातील सर्वात मोठे गरान (दलदली जंगल-मॅनग्रोव्ह) आहे.

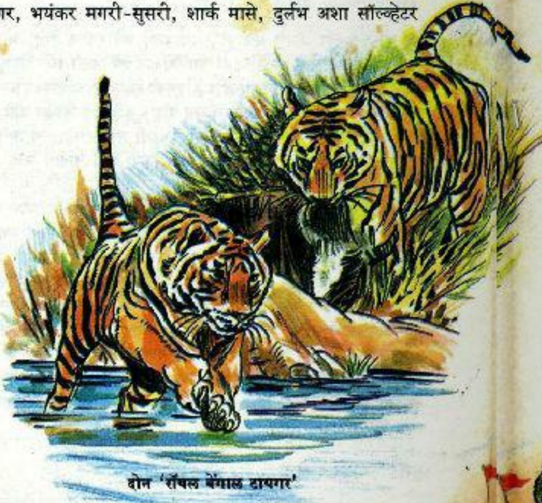
या जंगलाचे नाव आहे-सुन्दरबन याचे दोन अर्थ आहेत - १ सुन्दर जंगल व २ सुन्दरी नावाच्या वृक्षांचे जंगल. एक-प्रकारे सुन्दरबन हे कलकत्त्याचे फुप्फुस आहे, कारण की ते कलकत्त्याला ऑक्सिजनचा पुरवठा करते. हे वन नैसर्गिक बांधाचे कामही करते. ही गरानवने नसती, तर भरतीच्या वेळी अुठणाऱ्या अुत्तान समुद्री लाटांनी कलकत्ता शहर गिळून टाकले असते.

मुखवटा घातलेले कोळी

प्राणीजन्य प्रकाश देणाऱ्या करोडों सूक्ष्म जीवांमुळे-काजव्यांमुळे-थंडीच्या दिवसात रात्री हे जंगल झगमगत्या परीलोकासारखे भासते. या गरानवनातल्या वृक्षांची भाल्यांसारखी टोकदार मुळे पाण्याच्या वर येअून ऑक्सिजन शोषतात. नावाडी हे भाले चुकवत सावधगिरीने आपल्या नावा चालवतात. खाऱ्या दलदली भागात सुन्दरी, गोडान, गेरुवा व धुंधुल वृक्ष व केवा गवत अुगवते.

इथे आढळणाऱ्या वन्यजीवांइतके विविध प्रकारचे जीव एकत्रितपणे जगात अन्यत्र क्वचितच पहायला मिळतील. ऐटबाज रॉयल बंगाल टायगर, भयंकर मगरी-सुसरी, शार्क मासे, दुर्लभ अशा सॉल्व्हेटर पाली, तऱ्हतऱ्हेचे पक्षी, घोरपडी, मासे, कासवे साप, मधमाश्या खेकडे गोगलगायी व कित्येक जातीचे कणा असलेले व नसलेलेही प्राणी इथे रहातात. सुन्दरबनातल्या वाघांची संख्या ३०० ते ५०० पर्यन्त आजमावलेली आहे. जगातल्या अन्य कोणत्याही प्रदेशात वाघांची इतकी जास्त वस्ती नाही. जमीन पाणी दोन्हींवर रहायची या वाघांना सवय आहे, ते लांब अंतर पोहू शकतात. मध व मासे पकडण्याचा व्यवसाय करणारे सुन्दरबनातले रहिवासी असे मानूनच चालतात की, आपल्यावर केव्हाही वाघाचा हल्ला होअू शकेल. यापैकी कित्येक तर, डोक्याच्या मागील बाजूस चेहऱ्याचा मुखवटा लावतात. कारण असे मानले जाते की वाघ सहसा माणसावर समोरुन हल्ला करत नाहीत. जंगलात शिरण्यापूर्वी ते वाघांची देवता व वनांचा अधिष्ठाता 'दक्षिणी राय' याचे स्मरण करुन आशिर्वाद मागतात.

दोन 'रॉयल बेंगाल टायगर'

सुन्दरबनात मनमानी जंगलतोड होत असे. शेवटी त्याला 'संरक्षित भाग' जाहीर करण्यात आले. हॅलिडे, सजनाखाली व लोधियन या द्वीपाना 'अभयारण्य' बनवले आहे. १९७२ मधे व्याघ्र परियोजना (टायगर प्रॉजेक्ट) सुरु झाली, वाघांच्या शिकारीवर बन्दी घालण्यात आली आणि त्यांच्या अुध्वस्त होत जाणाऱ्या निवासस्थळाच्या रक्षणासाठी पाअूल अुचलले गेले. १९८४ मधे या गरानवनांना राष्ट्रीय-अुद्यान व व्याघ्र अभयारण्य बनवले गेले. वैज्ञानिक पद्धतीने व्यवस्था करण्यात आलेले व 'विश्व-वारसा' म्हणून स्थान मिळालेले सुंदरवन हे जगातील पहिलेच गरानवन होय.

गंगेच्या तोंडाशी सुन्दरबनात जी १०२ बेटे आहेत. त्यातील सर्वात मोठे म्हणजे सागर-द्वीप. इथले जवळजवळ सगळेच गरान वन तोडले गेले होते. कवि रवीन्द्रनाथ नेहमी इथे फिरायला येत. त्यांनी आपली बरीचशी साहित्यिक पत्रे व गीते इथेच लिहीली असे म्हणतात.

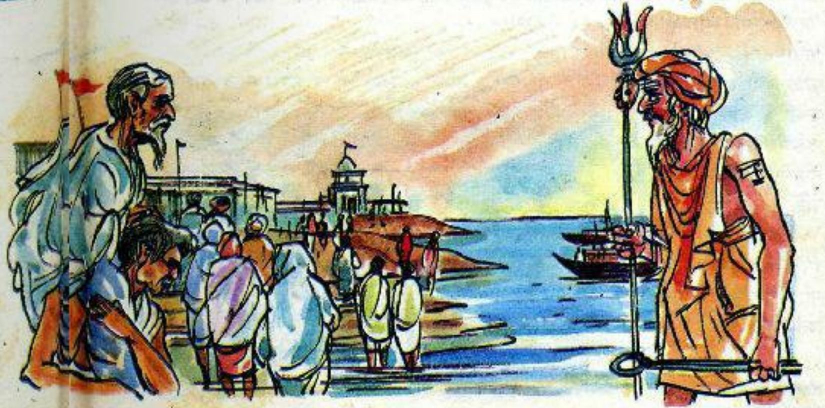
बेटाच्या दक्षिण टोकाला गंगासागर म्हणतात. मकर संक्रांतीच्या (१४ जानेवारी) दिवशी हजारो हिन्दू तीर्थयात्री इथे गंगेत स्नान करतात. स्नानानंतर ते कपिलमुनींच्या दर्शनाला जाअून पूजा करतात. हा मेळा तीन दिवस भरतो.

१८२४ मधे स्थापना करण्यात आलेला एक दीपस्तंभ येथे असून अजूनही तो अुपयोगात आणला जातो. समुद्रसपाटीपासून हा ३६ मीटर अुंच आहे. स्वच्छ वातावरणात याचा प्रकाश १६ कि.मी. दूरवरुन दिसू शकतो.

कलकत्त्या पासून १,००० कि.मी. अंतरावर बंगाल अुपसागरात पोर्ट ब्लेअर ही अन्दमान निकोबारची राजधानी आहे. हा द्वीपसमूह भारताच्या पूर्वकिनाऱ्याला समांतर असून मधे मधे तुटलेल्या पट्टी-प्रमाणे ७८० किमी. लांबीत धनुषाकार पसरलेला आहे. सर्वात अुत्तरेकडील बेट लॅण्डफाल्फ हे मियान्मारपासून १९० कि.मी. वर आहे व सर्वात दक्षिणेकडील बेट ग्रेट निकोबार पासून इण्डोनेशिया केवळ १५० कि.मी. वर आहे.

असे म्हणतात की अन्दमान हे नाव हुण्डुमान या शब्दापासून बनले आहे. मलय लोकांना या द्वीपांचा दीर्घकाळापासून परिचित असून, ते यांना 'हुंडुमान' म्हणत असत. त्यांच्या भाषेत रामायणातील हनुमान

गंगासागर वरील कपिलमुनींचे प्रसिद्ध देवालय

अंदमानी

याचे हे नाव आहे. (मियान्मारपासून इण्डोनेशिया व कंबोडियापर्यन्त रामकथा खूप प्रचलित आहे.)

निकोबारला पुराणकालापासून नक्कवरम् (नंग्यांचा देश) म्हणत असत. इथले मूळ निवासी नंगे (नागडे) रहात असत, म्हणून हे नाव पडले असावे. १५ व्या शतकात पोर्तुगीज इथे आले. ते याला नकुबार म्हणत. त्यावरून पुढे निकोबार झाले.

ब्रिटिश शासनकाळात शिक्षा झालेल्या अपराध्यांना इथे पाठवले जाऊ लागले. १८५७ च्या बंडात भाग घेणाऱ्या हजारो सैनिकांना व राजबंद्यांना येथे हकनाक मरायला पाठवून देण्यात आले. या बेटांना 'काळे पाणी' असे म्हणत. हे नाव घेताच लोकांच्या अंगावर काटा उभा राही. इथले पाणी काळे व खारे म्हणत असत. अनेक स्वातन्त्र्य सैनिक इथल्या सेल्युलर जेलमधे दीर्घकाल बंद होते.

स्वातन्त्र्य प्राप्तीनंतर नोव्हेंबर १९५६ मधे अन्दमान-निकोबार ला केन्द्रशासित प्रदेशाचा दर्जा दिला गेला.

अंदमानी कोळी मासे पकडत असताना

गोविन्दची अक्कलहुशारी

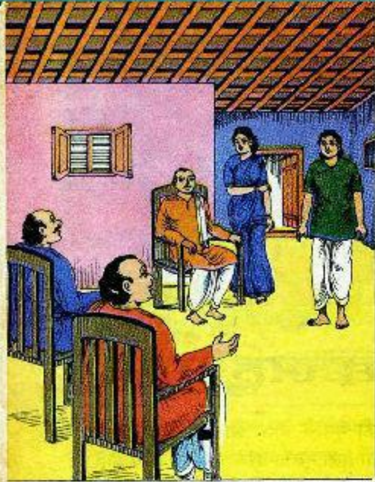
गोविन्दने मिठाईचे दुकान चालवून खूप कमाई केली. अजूनही कमवत होताच. रत्नमाला ही त्याची एकुलती एक मुलगी असल्याने तिच्याशी विवाह करणारा त्याच्या इस्टेटीचा एकटाच वारस बनणार होता. त्यामुळे हे नाते जोडण्यासाठी त्याच्याकडे लोक येत रहात.

गोविन्दही योग्य वर शोधण्यासाठी जोरदार प्रयत्न करत होता. त्याने शरदच्या मुलाबद्दल चोकशी केली. सर्व माहिती मिळवल्यानन्तर त्याला हे स्थळ योग्य वाटले. तो शरदला म्हणाला, "असं पहा, माझी एक लहानशी विनन्ती. आहे. स्थळ पक्कं करण्यापूर्वी तुमचा मुलगा माझ्या घरी आला तर बरं होईल. त्याला मेजवानीला बोलावून मी त्याचा अपमान करणार आहे, असं कृपा करून समजू नका. मला असं करायला एका साधूनेच आदेश दिलेला आहे. तो म्हणाला की मुलाचे जेवण झाले की दुसऱ्याच क्षणी मी तुला मुलगा तुझ्या मुलीला योग्य आहे की नाही याचा निर्णय घेण्याची शक्ती देईन." असं झालं की सर्व शुभच होईल असंही साधू म्हणाला.

गोविन्दच्या या बोलण्यावर शरद आश्चर्यात पडला. पण तसे करण्यात नुकसान तर काहीच नाही, अशा विचाराने त्याने मुलाला गोविन्दकडे पाठवले. गोविन्दने दुपारपर्यन्त त्या तरुणाला गप्पात रंगवले. नंतर रुचकर जेवण त्याला वाढले. जेवण झाल्याबरोबर तो म्हणाला, "बेटा, मला वाटतंय की, माझ्या मुलीचा तुझ्याशी विवाह न व्हावा यातच दोघांचंही कल्याण आहे. आपल्या पित्यालाही हा निरोप दे, त्यांना म्हणावं मला क्षमा करा."

शरदचा मुलगा निराश झाला. पण करणार काय ? मुकाट्याने तो तेथून निघून गेला.

मीनल नामजोशी

यानंतर आणखी तीन मुलांना गोविन्दने आपल्याकडे जेवायला बोलावले अन् त्यांनाही अयोग्य ठरवून परत पाठवून दिले. तरुणांच्या किंवा त्यांच्या आईवडिलांच्या ध्यानी येईना की, शेवटी गोविन्दला जावयात कसली योग्यता असायला हवी आहे ! त्यांना असेही वाटले की, 'अरे योग्यता पारखायची ही काय रीत झाली ?' ते त्याच्याशी भांडू शकले असते, तरीही अशाकरता गप्प पाहिले की, गोविन्दने त्यांच्या मुलांना भोजनासाठी नेण्याची परवानगी त्यांच्याकडून आगाऊ घेतलेली असे.

एके दिवशी गोविन्दचा स्वतःचा खास मित्र राधाकृष्ण त्याला भेटला. त्याने विचारले, "हा काय प्रकार आहे गोविन्द ? ऐकलं की तू जावई बनू पहाणारांना घरी बोलावून स्वादिष्ट जेवायला घालतोस ?"

गोविन्द हसत म्हणाला, "साधूनं मला शपथ घातली आहे की योग्य जावई मिळेपर्यन्त हे सारं गुप्तच ठेव. तेंव्हा आणखी थोडे दिवस धीर धर."

राधाकृष्णही यावर हसतच म्हणाला, "ठीक आहे, तसंच होऊदे ! पण हां, सीतापुरला माझी एक बहीण रहाते, हे तुला माहीतच आहे. मला वाटतं, तिचा तिसरा मुलगा तुझ्या मुलीयोग्य आहे. त्याला जेवायला बोलवायचं की नाही, हे तूच ठरवायचं आहेस."

"बोलावीन तर ! छान मेजवानी देईन. आपण दोघं उद्याच जाऊ अन् मुलगा बरा वाटला तर जेवायला बोलावू." गोविन्द म्हणाला.

राधाकृष्णने गोविन्दने म्हणणे मान्य केले. दोघे मिळून सीतापुरला गेले. लग्नाबाबत बोलणी केली अन् जेवायला येण्यासाठी निमंत्रण दिले. रमेशचे आईबाप तर ऐकून चकित झाले. तरीही त्यांनी आपल्या मुलाला जायची परवानगी दिली.

रमेशला घेऊन ते गावात आले, तेंव्हा गोविन्द म्हणाला, "बेटा रमेश, आज रात्री तू आपल्या मामाकडे रहा. उद्या सकाळीच ये माझ्या घरी." नंतर तो राधाकृष्णला म्हणाला, "आपल्या भाच्याबरोबर उद्या तूही ये जेवायला.

दुसऱ्या दिवशी राधाकृष्ण रमेशला बरोबर घेऊन गोविन्दकडे गेला. गोविन्दने दोघांना पुढच्या खोलीत बसवले अन् खूप वेळ त्यांच्याशी गप्पा मारत बसला. राधाकृष्णच्या

पोटात कावळे ओरडू लागले. तो गोविन्दला म्हणाला, "खूप भूक लागलीय आता. अजून स्वयंपाक तयार नाही झाला का ?"

त्याची क्षमा मागत गोविन्द म्हणाला, "जेवण रुचकर बनायला हवं ना, मग उशीर तर होणारच, मधल्या वेळात दोघं एक एक ग्लास दूध घ्या हवं तर !"

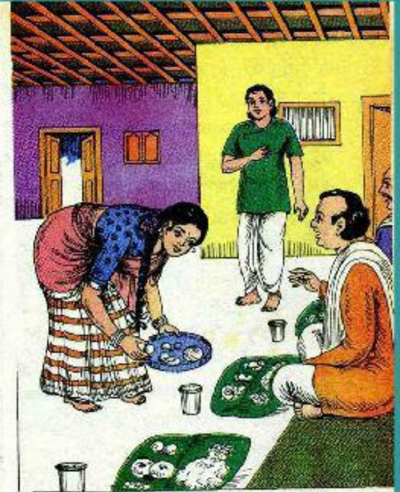
पण नकार देत रमेश म्हणाला, "जेवायच्या अगोदर काहीही न खायची-प्यायची माझी सवय आहे. हवं तर मामांना द्या दूध."

राधाकृष्णही भाच्याचे समर्थन करत म्हणाला, "मलाही नकोय दूध." अर्ध्या तासाने जेवायला बसायला सांगितले गेले. तीन तऱ्हेची पक्वान्ने, तीन तऱ्हेचे तिखट पदार्थ व पापड आदि तीन ताटात वाढले गेले. दोघांना बसायला सांगून गोविन्द स्वतःही एका ताटासमोर बसला. राधाकृष्ण आपल्या दोस्ताशेजारी बसला.

परन्तु आधी खाली न बसताच रमेश म्हणाला, "सगळं खूप वाढलंय. स्वादिष्ट तर असेलच, पण मला इतकं सगळं खायला जमणार नाही. अगोदरच थोडं थोडं काढून ठेवलं तर बरं होईल."

"असं काय बोलतो आहेस ? दगडसुद्धा पचवायचं वय आहे तुझं !" असं म्हणत गोविन्द पदार्थ कमी करायला नकार देत होता.

पण रमेश हसून म्हणाला, "कमीच जेवायची सवयं आहे माझी. तसं केल्यानं पचनशक्ती जास्त काळपर्यन्त आपलं रक्षण करत रहाते, हे तर आपणही जाणत असालच म्हणा ?"

गोविन्दने सांगितल्यावर त्याची मुलगी रत्नमाला रमेशच्या ताटातले काही पदार्थ काढून घेऊन गेली. आता ताटात वाढले असलेले सारे रमेशने खाल्ले. गोविन्द व रामकृष्ण यांच्याअगोदरच त्याने आपले जेवण संपवले.

भोजन कार्यक्रम संपल्यावर गोविन्दने पानाचा डबा रामकृष्णच्या पुढे केला अन् रमेशला म्हटले, "पदार्थ आवडले नाहीतसं वाटतंय ?"

उत्तर द्यायला रमेश संकोचत होता. पण नाइलाजाने त्याला म्हणावेच लागले की तीन पदार्थ चवदार नव्हते. अन् त्या त्या पदार्थात काय काय मिसळले असता चांगले बनले असते हे ही सांगितले.

त्याच्या बोलण्यावर खूश होत गोविन्द

म्हणाला, "रामकृष्ण, साधु माझ्या कानात सांगतोय की, हाच मुलगा माझ्या मुलीसाठी योग्य वर आहे."

जास्त जेवल्यामुळे जोराने श्वासोच्छवास करत रामकृष्ण म्हणाला, "साधूचं नाव घेऊन तूच काही विचार करू लागलास, हे मी ओळखलंय. सांग काय विचार होते तुझे ? गोविन्द हसतच म्हणाला, "राधाकृष्ण तू तर जाणतोसच की, मी मिठाईचा व्यापार करतो. मिठायांमधे नेहमी बसणाऱ्याच्या स्वतःच्या खाण्याच्या सवयी नेहमी चांगल्या हव्यात. त्या तुझ्या भाच्यात आहेत. अशा मुलाने माझा व्यापार हाती घेतला, तर तो स्वादिष्ट पदार्थ बनवून अधिक कमाई करील. दुसरा कोणी असेल, तर दुकानात बसून हवं तेंव्हा, हाताला जे लागेल, ते खात राहील. तो स्वतःची तब्येत खराब करील अन् दुकानाचंही नुकसान करील. जी मुलं मला आधी आवडली, त्यांची मी याबाबतच परीक्षा घेतली. परमेश्वर कृपेनं मला रमेशसारखा जावई मिळतोय. आता मुलगी अन् व्यापार, दोन्हीही त्याच्या हाती सोपवीन अन् निश्चिन्तपणे उरलेलं आयुष्य घालवीन."

राधाकृष्ण आश्चर्याने मित्राचे बोलणे ऐकत होता. तो म्हणाला, "जावयाची निवड केवळ तुझ्याच इच्छेवर अवलंबून आहे, असं समजतोस का तू ? मुलीची स्वतःची अशी काही इच्छाच नाही का ? तिची पसन्तीही विचारायला हवी ना ?"

गोविन्द म्हणाला, "तुम्हा दोघांचं जेवण संपून तुम्ही बाहेरच्या खोलीत बसलात, तेंव्हा आत गेलो होतो, तो रत्नमालाची पसंती विचारयलाच ! तिला हे स्थळ खूपच आवडलंय. आता तुझ्या भाच्याला पसंत आहे की नाही, हे तूच विचार !"

रामकृष्णने रमेशला विचरालो, "तुझा निर्णय काय आहे ?" तेंव्हा निःसंकोचपणे रमेश म्हणाला, "काहीही असो. हे मामा खूपच हुशार आहेत. जावई निवडायची त्यांची ही युक्ती मला फार आवडली. त्यांच्या निवडीला मी नकार कसा देऊ ?"

"वा रे वा ! भावी जावयाकडून आपली प्रशंसा करून घेतलीस की गोविन्द ! तुझ्या अक्कलहुशारीच कौतुक करू, तेवढं थोडंच होईल." असे हसत म्हणून राधाकृष्णाने गोविन्दाचे अभिनन्दन केले.

वीर पांड्यचे दोन भाअू अन् पंधरा इतर नातेवाईक पालयंकोट्टैच्या किल्ल्यात कैदेत होते. गाववाले तिथे पोचले...

फेरीवाल्यांच्या वेषात......

सरपणाच्या मोळ्यांमधे हत्यांरं लपवलेली होती. सूर्यास्त होताच-

अचानक हल्ला करून, पहारेदारांवर कुरघोडी करून कैदी भरकन किल्ल्याबाहेर पडले.

सेवतैयाला पांचालंकुरिचीचा नवा पालयक्कार घोषित केले गेले. प्रजा त्याच्या झेंड्याखाली एकत्र झाली.

लवकरच शिवगंगाचा मुरुडु पांड्यन्, डिंडिगलचा गोपालनायक, मालबारचा केरळ वर्मा अन् दुसरे खूपसे सरदार त्यांना येअून मिळाले

सेवतैयाच्या विजयांमुळे धक्का बसून कोलिन मेकॉलेने तिरुनेलवेलीहून कूच करून पांचालकुरचीवर हल्ला केला

पण ३१ मार्च, १८०१ ला तो परत आला. अन् याही वेळी त्याला माघारच घ्यावी लागली.

अुम्मीदुरैचे लोक शौर्याने लढले अन् मेकॉलेला अुलट पावली माघारी जावे लागले.

महाभारत

उत्तर आपला पिता विराट याला म्हणाला की, कोणा देवाने मदत केल्यामुळेच आपण कौरवांच्या हातून गायी सोडवून आणू शकलो. विराट यावर म्हणाला, ''कोण जाणे, कोणत्या परमेश्वराच्या महान् अुपकारानं असं घडू शकलं ! त्यांचं दर्शन घ्यायची इच्छा आहे माझी. त्यांची पूजा करून स्वत:ला धन्य धन्य करावंसं वाटतंय. त्या परमेश्वरा जवळ माझी प्रार्थना आहे की त्यानं माझी इच्छा पुरी करावी.''

अुत्तरने सांगितले की, ''देवकुमार कुठे अदृश्य झालेत. अुद्या किंवा परवा येअून ते आपल्याला दर्शन देतील.'' नपुंसक रूपात देवकुमार तेथेच हजर असल्याचे विराट-राजाला कसे ठाअूक असणार !

यानन्तर तीन दिवसांनी पाचही पांडवांनी आपली प्रात:कालीन आन्हिके पूर्ण केली, स्नाने अुरकली श्वेत वस्त्रे परिधान करून विराटच्या दरबारात प्रवेश केला. राजे लोक बसत असलेल्या आसनांवर ते जाअून बसले.

थोड्या वेळाने विराटराजा सभास्थानी आला. अुच्चस्थानी बसलेल्या पांडवांना पाहून तो आश्चर्यचकित झाला. नंतर चिडून अुच्च स्वरात त्याने धर्मराजाला विचारले, ''मी तर तुला द्यूत खेळण्यासाठी नेमून घेतलं होतं. सिंहासनावर बसायचं धारिष्ट कसं केलंस ?''

अर्जुन विराटच्या या प्रश्नाचे अुत्तर देत म्हणाला, ''राजा, हे इन्द्राच्या अर्ध्या आसनावरही बसायच्या योग्यतेचे आहेत. हे तर काय, अेक सामान्य सिंहासन आहे ! हे स्वत: धर्मस्वरूप, अद्‌भुत बलशाली आणि राजर्षी आहेत. मनूप्रमाणेच या लोकाचे रक्षण करण्याच्या योग्यतेचे आहेत. कुरुदेशचे शासक असताना यांच्याजवळ दहा हजार गज अन् तीस हजार रथ होते. यांचं बळ

पाहून स्वतः दुर्योधन चिन्तित होत असे. अशा योग्य व्यक्तीची सिंहासनावर बसायची लायकी नाही, हे आपलं म्हणणं अुचित आहे का ?

अर्जुनच्या या बोलण्याचे विराटराजाला आश्चर्य वाटले. त्याने विचारले, "काय हे कुंतीदेवीचे प्रथमपुत्र युधिष्ठिर आहेत ? मग यांचे बन्धु भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव कुठे आहेत ? द्रौपदी कुठे आहे । त्यांच्याबाबत काहीच वार्ता नाहीय. ते अस्तित्वात असतील, तर आहेत कुठे ?"

अर्जुन स्पष्ट करत म्हणाला, "बल्लव म्हणून आपणाकडे काम करणारे, तेच भीम आहेत. त्यांनीच गंधर्वांवर विजय मिळवला अन् द्रौपदीसाठी सुगंधी फुलं घेअून आले. कीचकवध करणारे गंधर्वही तेच. नाहीतर हे कठीण काम कोण करू शकलं असतं ? आपल्या घोड्यांची देखरेख करणारा अन्य कोणी नसून नकुलच आहे. गोधनाचं पालन करणारा गोपालक सहदेव आहे. दोघंही महाशूर आहेत. आपली दासी सैरन्ध्री हीच द्रौपदी आहे, आणि मी आहे अर्जुन. आपल्या छत्रछायेत आमचा अज्ञातवास सुखानं पार पडला."

पांडवांचे रहस्य अुघड झाल्यावर अन् ते निजरूपातं प्रकट झाल्यावर अुत्तरने अर्जुनाच्या पराक्रमाचे वर्णन केले. त्याने कौरवांना युद्धक्षेत्रातून कसे पळवून लावले अन् विजय मिळवला हे सांगितले. अर्जुनाची मुक्तकंठाने प्रशंसा करत तो म्हणाला, "सिंह ज्याप्रमाणे हरणांचा पाठलाग करून त्यांना ठार करतो, त्याचप्रमाणे अर्जुनाने कौरव वीरांचा पाठलाग करून त्यांना पळवून लावले. मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले की या वीराने आपल्या एकाच बाणाने मस्त हत्ती ठार केला ! यांनी शंख फुंकला, तेंव्हा शत्रूबरोबरच माझ्याही कानात दडे बसले !"

हे ऐकून विराट दबल्या आवाजात पुत्राला म्हणाला, "तू खरंच बोललास. आपल्याला पांडवांशी मित्रता निभावली पाहिजे. तेंव्हा आता आपण आपल्या अुत्तराचा विवाह अर्जुनाशी करून देअू."

उत्तर यावर म्हणाला, "हे काम करण्यापूर्वी आपल्याला मोठ्या वैभवपूर्वक पांडवांचा सन्मान करायला हवा."

विराट बोलला, "होय, तू बोललास ते बरोबरच आहे. मी युद्धात पराजित होअून सुशर्माकडून पकडला गेलो, तेंव्हा भीमानं मला सोडवलं अन् आपल्याला विजय मिळाला. आपण धर्मराजला आपला बंधू बनवू. अज्ञानामुळे मी काहीच्या काहीच बोललो. त्याच्याकडे क्षमा मागायला हवी मला !"

इतके बोलून विराट आपले राज्य, कोषागार व राजधानीसह सर्व काही अर्पण करून पांडवांना वारंवार मिठी मारून आपले प्रेम दर्शवू लागला.

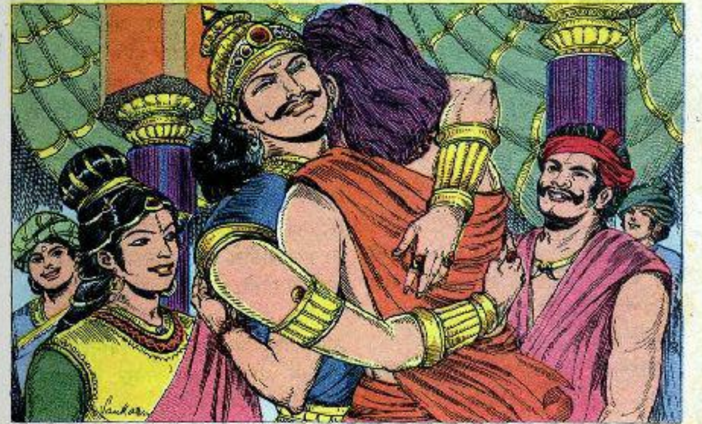
नंतर तो धर्मराजाला म्हणाला, "आपण वनवास पार करून अतिकष्टदायक अज्ञातवासही सफलतापूर्वक पूर्ण केलात. माझं राज्य अर्जुनच्या ताब्यात रहावं. आपली कन्या अुत्तरा हिचा विवाह मी त्याच्याशी करून देईन."

धर्मराजाने अर्जुनाकडे पाहिले. अर्जुन विराटला म्हणाला, "राजा, मी आपल्या कन्येला आपली सून करून घेईन. आपल्या दोन्ही वंशांमधे स्थिर संबंध प्रस्थापित व्हावेत हे आपल्या दोघांना चांगलं आहे, यात दोन्ही वंशांचं कल्याण आहे."

हे ऐकताच अत्यन्त आश्चर्याने विराटने विचारले, "माझ्या मुलीला पत्नी म्हणून स्वीकारण्यात आपणाला अडचण कसली ?"

"राजा, मी आपल्या मुलीला बऱ्याच काळापासून पहात आलो आहे. ती मला पित्याप्रमाणे मानते. शिवाय मी तिचा नृत्यशिक्षक आहे. माझा पुत्र अभिमन्यु श्रीकृष्णाचा भाचा आहे. तो अजून किशोरवयीन असला तरी साहसी आहे, वीर आहे, अस्त्र विद्येत अतिप्रवीण आहे. आपल्या पुत्रीला सुयोग्य असा वर आहे तो." अर्जुनाने सांगितले.

विराट अर्जुनाच्या बोलण्याने संतुष्ट झाला व म्हणाला, "ठीक आहे. आपल्या इच्छेनुसारच करीन. माझ्याशी जोडलं जाणारं

नातं शुभदायक अन् फलप्रद होवो.''

कोणत्या मुहूर्तावर विवाह व्हावा, हे धर्मराजाने निश्चित केले. विराट व अर्जुनाने यासंबंधी बातमी श्रीकृष्णाकडे पोचवली.

अज्ञातवास पूर्ण होताच पांडवांनी विराटनगर सोडले अन् ते मत्स्य देशच्या अुपप्लाव्य नामक स्थानी जाअून राहू लागले. पांडवांचे हितचिंतक आपापल्या सेनेसह तेथे आले. द्रुपद व द्रौपदीचे पुत्र अुपपांडव, शिखंडी, धृष्टद्युम्न हे सर्वजण आपल्या एक अक्षोहिणी सेनेसह तेथे आले. विराटने द्रुपदराजाचे स्वागत केले, त्याची पूजा केली व आदराने त्याला आपल्याकडे घेअून गेला. अशा प्रकारे राजे अुपप्लाव्यला पोचले.

द्वारकेहून अभिमन्यु, इन्द्रसेन आदि सर्वांना घेअून श्रीकृष्ण व बलराम आले. त्यांच्याच बरोबर कृतवर्मा, युयुधान, सात्यकी, अक्रुर, सांब हेही आपापल्या रथातून आले.

विराटाच्या घरी शंख फुंकले गेले, भेऱ्या वाजवण्यात आल्या. आगतांचे अुत्तम प्रकारे स्वागत झाले. विराटने पांडवांची पूजा केली. अुसाचा मधुर रस त्यांना पाजला. सुदेष्णा व अन्य राजस्त्रियांनी अुत्तरेला वधुवेषात सजवले, तिला अलंकार चढवले.

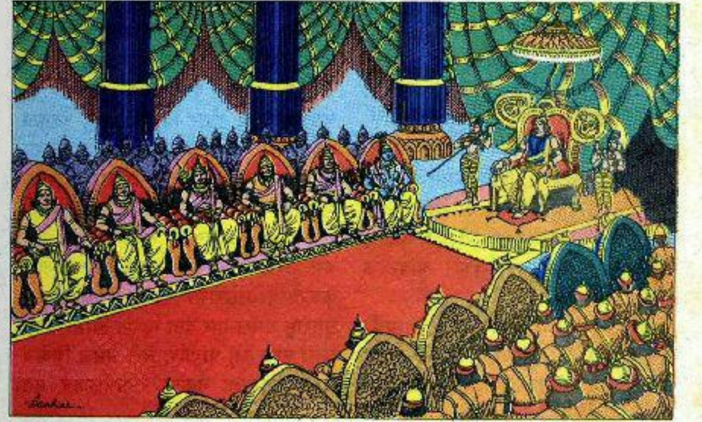
अर्जुनाने व धर्मराजाने अुत्तरेला सहर्ष-मनाने आपली सून बनवून घेण्याचे जाहीर केल्यावर श्रीकृष्णाच्या अुपस्थितीत हा विवाह घडून आला. अभिमन्यु व अुत्तरा विवाहबंधनात बांधले गेले.

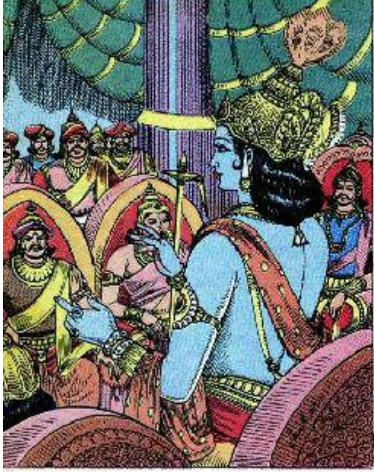
विवाहाच्या दुसऱ्याच दिवशी अभिमन्यु व पांडवांचे अतिथी विराटच्या सभागृहात अुपस्थित झाले. त्यात विराट, द्रुपद व अन्य वृद्ध राजेही अुपस्थित होते. सभेत वसुदेव, सात्यकी, बलराम, कृष्ण, प्रद्युम्न सांब, अुपपांडव व विराट पुत्रही होते.

थोडा वेळ ते सर्व आपसात बोलत राहिल्यानन्तर सर्वांना संबोधून श्रीकृष्ण बोलू लागला-

''आपणा सर्वांना माहीतच आहे की शकुनी द्वारा कपटाने खेळलेल्या द्यूतात आपला धर्मराज हरला. त्याचे राज्य हडपण्यासाठीच दुर्योधनाने ही कपटनीती वापरली होती. स्वतःच्या बल-पराक्रमाच्या जोरावर पांडव राज्य परत मिळवू शकत होते, पण वचनबद्ध होअून त्यांनी कठोर वनवास भोगला अन् नन्तर त्याहूनही कठीण असा अज्ञातवासही पूर्ण केला. एक संपूर्ण वर्षभर ते दास म्हणून राहिले. आता आपण पुढे काय करावे याचा निर्णय आपणच घ्यावचा आहे. हा निर्णय धर्मराज व दुर्योधन या दोघांनाही योग्य व न्यायोचित वाटला पाहिजे. तो धर्मसम्मतही असावा. धर्मराज इन्द्रपद मिळत असेल, तरी अधर्म स्वीकारणार नाही. धर्मानुसार त्याला एकादं छोटंस गाव दिलं, तरी ते तो सहर्ष स्वीकार करील. तो नेहमीच धृतराष्ट्रपुत्रांचं कल्याण इच्छिणाऱ्यांपैकी आहे. आता पांडव स्वबळानं मिळवलेलं राज्य परत मागणार आहेत. दोन्ही पक्षांचं लोक भावाभावांचे पुत्रच तर आहेत. तेंव्हा असा मार्ग शोधा की, ज्यात अुभय पक्षांचे कल्याण होईल. दुर्योधनाने न्यायपूर्वक पांडवांचं राज्य त्यांना परत दिलं, तर काहीच अडचण येणार नाही. पण तसं न घडलं, तो यांच्यावर अन्यायच करायला अुठला, तर पांडव धृतराष्ट्रपुत्रांना मारून टाकायला कदापी संकोचणार नाहीत. त्यांचा पार विध्वंस करतील. आपण असं मुळीच समजू नका की, दुर्योधन बलवान अन् पांडव बलहीन आहेत. दुर्योधनाचे विचार आपल्याला अजून कळलेले नाहीत; म्हणून ते जाणण्यासाठी इथून एकादा दूत पाठवायला हवा. हा दूत अत्यन्त कुलीन, जागरूक आणि कुशल असायला हवा. या दूताचे काम म्हणजे-दुर्योधनाला भेटून पांडवांना त्यांचं अर्ध राज्य परत द्यायला समजावायचे. तो या कार्यात सफल व्हावा अशीच माझी आशा आहे.''

यानन्तर श्रीकृष्णाच्या प्रस्तावाचे समर्थन करत बलराम म्हणाला, ''इथून जाणारा दूत भीष्म, धृतराष्ट्र, द्रोण, अश्वत्थामा, कृप, कर्ण आदि कौरव प्रमुखांना भेटेल अन्

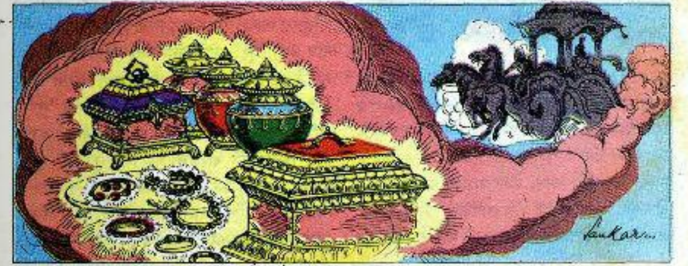
त्यांच्याशी चांगल्या प्रकारे बोलेल, त्यांना अुत्तम प्रकारे सर्व समजावून सांगेल. कोणताही पक्ष तो स्वतः स्वीकारणार नाही, स्वतःचा स्वार्थ पहाणार नाही. शकुनी अन् धर्मराज यांनी द्यूत खेळायची चूक केली हे मान्य आहे मला. शकुनी फासे फेकण्यात कुशल आहे. धर्मराज दुसऱ्या कोणाशी खेळला असता, तर नक्की जिंकला असता. आवेशात येअून त्यानं सर्वकाही पणाला लावलं. शकुनीनं फसवलं असं मी मुळीच मानत नाही. तेंव्हा इथून जो दूत जाईल, त्याला दुर्योधनाचं प्रेम जिकणं आवश्यक आहे.''

बलरामचे हे बोलणे ऐकून सात्यकी अत्यन्त चिडला. अुभा राहून बलरामाची निन्दा करत तो म्हणाला, ''तू आपल्या मनचं बोललास, याबद्दल माझा राग नाही तुझ्यावर ! तुझी अर्थहीन बडबड ऐकूनही कोणीच काही बोलत नाही, हे पाहून मी तुझ्यावरच नव्हे, तर या सगळ्यांवर नाराज आहे. धर्मराजाला जबरदस्तीनं खेळायला भाग पाडलं गेलं, तेंव्हा हा जय न्यायपूर्ण कसा ठरतो ? ते स्वतः धर्मराजाच्या घरी येअून द्यूत खेळून जिंकले असते, तरच हे न्याय्य झालं असतं ! ते काहीही असो, पांडवांनी वचनबद्ध होअून वनवास भोगला, अज्ञातवासही पूर्ण केला. आपला धर्म पाळून त्यांनी शाबित केलंय की ते चारित्र्यवान, नीतिवान अन् सत्यशील आहेत. अशा परिस्थितीत आता धर्मराजानं आपलं राज्य परत मागितलं, तर त्यात अधर्म कसला ? दुर्योधनाचं मन कलुषित आहे, त्याचे विचार वाईट आहेत, हे मी चांगलं ओळखून आहे. आपल्याच असणाऱ्या राज्याची पांडवांनी भीक का मागावी ? दुर्योधन कोणत्याही परिस्थितीत यांचा प्रस्ताव मान्य करणार नाही. पांडवांचं राज्य त्यांना परत देणार नाही, धर्ममार्गावर चालायला तो तयार होणार नाही. इतकंच नव्हे, तर त्याचे अनुयायीही अनीतिच्या मार्गावर चालायला त्याला प्रोत्साहन देतील. दुर्योधन धर्ममार्गावर चालेल, असं कोणी म्हणत असेल. तर ते सर्वस्वी खोटं अन् भ्रम ठरेल, आपण सर्वांनी त्याचा नाश करून युधिष्ठिराला राज्याभिषेक करू. धृतराष्ट्र धर्मराजवर दया म्हणून त्याला त्याचं राज्य परत देअू पाहील, तरी असलं भिकेचं राज्य आम्हाला नकोय ! धर्मराजचं मत जाणल्यावाचून कोणी पुढे काहीच करू नये.''

द्रुपद म्हणाला, ''सात्यकी बोलला ते सारं बरोबरच आहे. खरी गोष्ट अशी की, सत्य गोष्टींमुळे विरघळून, आपलं मन बदलून दुर्योधन राज्य परत करणार नाही. धृतराष्ट्राचे पुत्र त्याच्या कह्यात नाहीत. ते त्याच्या बोलण्याची मुळीच पर्वा करणार नाहीत. भीष्म अन् द्रोण अशा विचित्र परिस्थितीत आहेत, की त्यांना दुर्योधनाचं समर्थन करणं भाग आहे. कर्ण अन् शकुनी त्याची सेवा करण्यात धन्यता मानतात. ते मूर्खच आहेत. आपण जो दूत पाठवू तो चांगला असणं इतकंच पुरेसं नाहीय. केवळ गोडगोड बोलण्यानं काम साधता येणार नाही, काही अुपयोग नाही त्याचा. मला स्पष्टपणे वाटतं की दूताच्या असल्या बोलण्यानं, दुर्योधनाला पांडव कमजोर अन् पंगु वाटतील. आपल्याला आपणाकडून होतील तितके प्रयत्न करायला हवेत. शल्य, धृष्टकेतु, जयत्सेन, कैकेय आदि सर्वांना आपापल्या सैन्यासह येण्याबद्दल आपण निरोप पोचवायला हवेत. आपल्या इतर सहयोगी राजांनाही ससैन्य येण्याबद्दल आमंत्रणं पाठवावीत. दुर्योधनही असंच करील. जो प्रथम मदत मागेल, त्याला ती दिली जाईल. तेंव्हा प्रथम सैन्य एकत्र करायच्या कामाला लागायला हवं. माझा हा पुरोहित वृद्ध, अनुभवी, धर्मशील अन नीतिवान आहे. तुम्हाला काय म्हणायचंय ते सांगून त्याला धृतराष्ट्रच्या दरबारात पाठवा.''

शेवटी श्रीकृष्ण म्हणाला, ''द्रुपदाच्या म्हणण्याप्रमाणे केलं, तर पांडवांचं भलं होईल, दोन्ही पक्षांच्या लोकांनी सुखानं रहावं, मैत्रीनं रहावं, यापरतं आपल्याला काय हवं? आपण सर्वांनी आपापल्या स्थानी परत जावं हे चांगलं ! द्रपद वृद्ध आहेत. आपल्याला गुरु सारखे आहेत. धृतराष्ट्रला काय निरोप पाठवावा, हे त्यांनी ठरवलं तर अुत्तम होईल, भीष्म, द्रोण आदि त्या संदेशाचं नक्की स्वागत करतील. दुर्योधनाने निरोप अस्वीकृत केला, तर इतर राजांना जो निरोप पाठवला जाईल, तो मलाही कळवावा.''

इतके सांगून श्रीकृष्ण परत जायला निघाला तेंव्हा त्याला अनमोल भेटवस्तु देअून विराटने आदराने निरोप दिला. -क्रमशः

‘चांदोबा’ च्या बातम्या

विलक्षण छन्द

सामान्यतः असे आढळते की, मुले विदेशी स्टॅम्प्स, तऱ्हे-तऱ्हेची नाणी, चित्रविचित्र पोस्टकार्ड-चित्रे, चॉकलेटचे रंगीबेरंगी कागद छन्द म्हणून गोळा

करतात. पण केरळ राज्यातल्या निलंबूरचे शमीर व शाहीर नामक दोन भावांचा छन्द विलक्षणच म्हणायला हवा. निलंबूरच्या दाट जंगलात खूप हत्ती असतात. दोघे भाऊ एकदा जंगलाच्या आसपास फिरत असताना त्यांना एका पक्ष्याचे जवळ जवळ दोन फूट लाम्बीचे एक पीस सापडले. त्यांनी ते घरी आणून सुरक्षित ठेवले. तेंव्हापासून ते पक्षांची तऱ्हतऱ्हेची पिसे गोळा करू लागले. तो त्यांचा छन्दच बनला. मोर, पोपट मैना यांसारख्या जवळ जवळ दोनशे प्रकारच्या पक्षांच्या पिसांचा संग्रह त्यांनी बनवला. आई-बाप व शिक्षकांनी यासाठी त्यांना खूप प्रोत्साहन दिले. त्यांनी या भावांना पक्ष्यांबद्दल नवनवीन माहिती पुरवली. निरनिराळ्या पक्ष्यांची आहारपद्धत व त्यांच्या जीवन शैली बद्दल दोघांनी नोट्सही लिहून ठेवल्या. पिसांच्या संख्येपेक्षा आता ‘त्यांची विविधता’ हा त्यांचा प्रधान विषय बनला. त्यामुळे आता ते फक्त खास विचित्र पक्ष्यांची पिसेच जमवण्यात रुचि दाखवू लागलेत अन् त्या प्रयत्नाला लागलेत.

सोन्याचा छन्द

४,१३,००० करोड रुपयांचे ९,४०० टन सोने आज आपल्या देशात आहे. इतके सारे सोने दागिन्यांच्या रूपात येथील संपन्न कुटुंबात आहे. जगात अुपलब्ध असणाऱ्या सोन्यापैकी आठ टक्के सोने आपल्या देशात आहे. असा अन्दाज आहे की दरवर्षी पाचशे टन सोने आपल्या देशातले लोक खरेदी करत असतात यापैकी फक्त दोन टन सोनेच आपल्या देशातल्या खाणींमधे मिळते. बाकीचे सगळे विदेशातून आयात होते.

हाडांच्या सापळ्याचा लिलाव

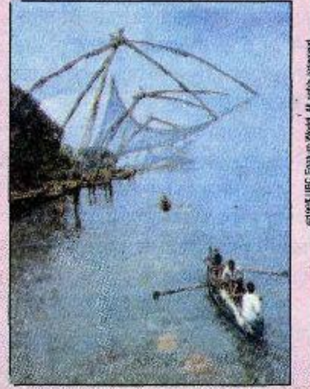
अमेरिकेच्या द. डकोटात १९९० मधे हिड्रिक्सन नामक एका शास्त्रज्ञाने जवळ जवळ ६५,०००,००० वर्षापूर्वीचा एका डायनोसोरचा हाडांचा सापळा शोधून काढला. पन्नास फूट लांबीच्या या सापळ्याचे नाव आहे ‘सुई’. आत्तापर्यन्त डायनोसोरचे जितके सापळे सापडले, त्यांच्यात चाळीस ते पन्नास टक्के हाडे खिळखिळी, मोडकी अशी होती. परन्तु ‘सुई’ ची सारी हाडे अगदी सुरक्षित आहेत. त्यात एकही हाड खिळखिळे झालेले नाहीय. नुकताच या सापळ्याचा न्यूयॉर्कमधे लिलाव झाला. चिकासो म्युझिअमच्या एका मालकाने ८,४००,००० डॉलर (जवळपास तीस करोड रुपये) देअून तो खरेदी केला.

चांदोबा
पुरवणी
११०

आपल्या देशाची
सौन्दर्यस्थळे

कोचीन

हिरव्यागार भूमीने आणि पर्वतांनी भरलेल्या दक्षिण भारतातील केरळ राज्यातल्या कोचिन नगराला स्वतःचा प्राचीन इतिहास आहे. ऐतिहासिक व सांस्कृतिक विविधतेसाठी हे शहर प्रख्यात आहे. शेकडो वर्षांपासून येथील बन्दरातून चहा, कॉफी, सुगन्धी द्रव्ये इ. निर्यात केले जाते. सोळाव्या शतकात पोर्तुगीजांनी हे आपल्या ताब्यात घेतले होतें. यानन्तर ते डचांच्या हाती गेले. बंदराजवळच्या मट्टानचेरी जवळ ‘डच पॅलेस’ आहे. परंतु खरे पाहता तो पोर्तुगीजांनीच १५५७ मधे बांधला होता. डचांनी याचा १६६३ मधे जीर्णोद्धार केल्यामुळे त्याला हे नाव प्राप्त झाले.

कॉमनवेल्थ देशांमधील अतिप्राचीन असे यहुदी लोकांचे प्रार्थना मन्दिर ‘सिनेगॉग’ इथेच आहे. याचे बांधकाम १५६८ मधे केले गेले. परन्तु इसवीसनाच्या पहिल्याच शतकात रोमन लोकांच्या अत्याचारांनी पिडलेले यहुदी आश्रयार्थी म्हणून केरळमधे आले होते. चिनी लोक मासे पकडण्यासाठी ज्या नावांचा अुपयोग करतात, त्या केवळ कोचिनमधेच आजही वापरात असलेल्या दिसतात.

कोचीनला घेरून बरीचशी बेटे आहेत. तिथे पोचण्यासाठी नावा अुपलब्ध आहेत. वेलिंगटन बेटाजवळ डॉल्फिन्स अुसळ्या मारत असलेले दिसतात. आल्हादकारक वातावरणात वैपीन बेटावर इकडे तिकडे फिरताना मनाला खूप शांती मिळते. कोचिनमधे रेल्वे स्टेशन व हवाई-अड्डाही आहे. या नगरात पोचण्यासाठी अलेप्पीपासून नावेत बसून गेलात तर दोन्ही बाजूंनी नारळांच्या झाडांचा दाट जंगलातून वहाणाऱ्या प्रवाहातून जायला मिळते. हा प्रवास आपल्या तनमनाला प्रफुल्लित करतो.

पुराणकाळातील राजे

एकवीरा

खूप पूर्वी गंगेच्या किनाऱ्यावर लहान-लहान राज्ये असत. त्यांपैकी एका राज्याचा युवराज होता एकवीरा. तो हैहय वंशाचा होता. एक दिवस वनविहार करत असता दक्षिणेकडून अद्भुत असा सुगंधित वास आला. वास कोठून येत आहे, हे शोधण्यासाठी तो निघाला. एका सरोवराच्या मध्यभागी एक शतदलकमळ अुमलेले त्याला दिसले. सरोवराकाठी एक सुन्दर युवती विलाप करत असलेलीही त्याला दिसली. तिच्या जवळ जाअून युवराजाने रडण्याचे कारण विचारले.

शेजारच्या राजा रैभ्यची कन्या एकावलीची ती सखी होती. राजकुमारीला कमळांची फार आवड असल्याने राजाने तिच्यासाठी खूपसे 'कमलताल' बनवले. या सरोवराच्या दिव्य कमलपुष्पाच्या सुगंधाने प्रभावित होअून ती आपल्या सखीसह इथे आली होती. कालकेतु नावाच्या राक्षसाने तिच्या सौन्दर्यावर मोहित होअून तिच्याशी विवाह करायची इच्छा प्रकट केली. तिने नकार देताच तिला अुचलून त्याने पाताळलोकातल्या गुहेत बन्द करून ठेवले. त्यामुळेच ही सखी विलाप करत होती.

एकवीरा ताबडतोब पाताळलोकात गेला व राक्षसाला ठार करून तो युवराणी एकावलीला सोडवून घेअून आला. नंतर त्याने तिला राजा रैभ्यच्या स्वाधीन केली.

एकवीराच्या साहसावर खूश होअून रैभ्यराजा प्रसन्न होअून त्याला म्हणाला, ''युवराज, मी यापूर्वीच आपल्या कन्येचा विवाह तुझ्याशी करून द्यायचं ठरवलं होतं. त्यासाठी मी आपल्या मन्त्र्यांना तुमच्याकडे पाठवणारच होतो. आता तर तू स्वतःच तिंच रक्षण करून माझ्याकडे तिला घेअून आलायस. तेंव्हा आता विवाहाला मान्यता दे.

एकवीराने आनन्दाने तिच्याशी विवाह केला.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

प्रभुत्वाची चिन्हे

मध्ययुगात राजपरिवाराचे योद्धे आपल्या ढालींवर सुन्दर चिन्हें कोरून घेत असत. त्यांना 'हेरॉल्डिक डिझाइन्स' म्हणतात. या बाबत अध्ययन करणाऱ्या विभागाला 'हेरॉल्ड्री' असे म्हणतात. केवळ अलंकार म्हणून याचा अुपयोग. ११४० त्या सुमारापासून या चिन्हांचा अुपयोग होवू लागला. वंशपरंपरेने एका पिढीनंतर दुसरी पिढी ही चिन्हे धारण करी. काही योद्धे केवळ ढालींवरच नव्हे, तर शिरस्त्राणं, चिलखतं आणि घोड्याच्या लगामांवरही ही चिन्हें कोरून घेत. त्याकाळी योध्यांचे खास असे पोशाख नसत, त्यामुळे प्रभुत्व दर्शवणारी ही चिन्हे वापरली जात. कोण मित्र व कोण शत्रु हे ओळखणे यामुळे सोपे जाई.

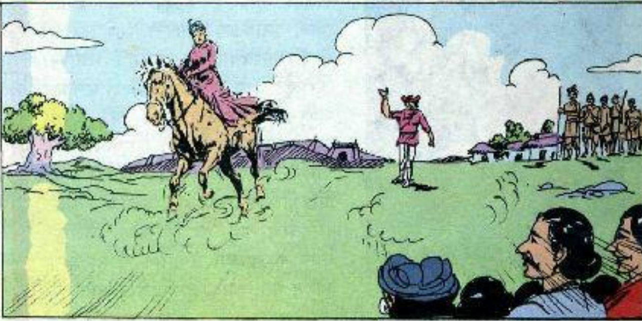
इन्द्रधनुष

कार्ल लुईस

खेळाडू परिवारातला एक अद्भुत खेळाडू आहे-कार्ल लुईस. त्याचा पिता व्यायामशिक्षक होता. आई व बहीण अंतर्राष्ट्रीय खेळाडू आहेत. त्याचा भाअू 'सोकर' खेळतो. क्रीडा क्षेत्रात कार्लचे जीवन खूपच सफल म्हणायला हवे. १९८३च्या युनायटेड स्टेट्स चँपियनशिपमधे हा तीनदा विजयी झाला. १९८४त ऑलिपिक्स मधे भाग घेअून याने येस्सी ओवेन्सच्या बरोबरीचे अुच्चांक मिळवले. १९८८ च्या सिओल ऑलिम्पिक्समधे १०० मी, २०० मी, धावण्याच्या स्पर्धेत, लॉग जंपमधे व ४ x १०० मी. रीले मधे अशी चार सुवर्णपदके मिळवून जेस्सी ओवेन्सशी बरोबरी केली. लॉग जंपमधे त्याने जास्त पदके मिळवली नाहीत पण थोड्या अंतरात खूप वेगाने स्पीड घेअून अुडी मारण्यात तो 'स्प्रिंटर' म्हणून प्रसिद्ध झाला. क्रीडाक्षेत्रातून तो नुकताच निवृत्त झाला आहे.

स्वातन्त्र्याच्या सुवर्णजयन्ती निमित्त 'चान्दोबा' ची भेंट

पहिला स्वातंत्र्य-संग्राम - ४

(आपण काय करावे व काय न करावे याबद्दल बोलण्याचा अधिकार, व्यापार करायला फार दूरवरून आलेल्या इंग्रजांना मुळीच नसल्याचे भारतीय जनतेला जाणवू लागले. एक तर त्यांनी भारतातली कित्येक राज्ये आपल्या ताब्यात घेतली अन् त्यावर भारतभरच्या जनतेला लहानसहान गोष्टींवरून ते पायदळी तुडवत होते. आता जनता भडकली. इंग्रजांविरुद्ध त्यांनी मेरठमधे बंड केले व विजयही मिळवला. नंतर दिल्लीला जाऊन त्यांनी इंग्रजांच्या छावण्यांवर हल्ला केला आणि कंपनीच्या अधिकाऱ्यांना हाकलून काढले. या विजयामुळे आणखी हजारो शिपायांना बंड करायची स्फूर्ती मिळाली. नानासाहेबांच्या नेतृत्वाखाली बंड करून त्यांनी किल्ला आपल्या ताब्यात घेतला. अनेक इंग्रजांना त्यांनी यमसदनास पाठवले. जे वाचले, त्यांनाही खूप मारपीट केली) - यानन्तर

प्रशांत सूर्योदय समयी झाशी राणीच्या महालासमोरील मैदानात एक तरुण घोडेस्वारी शिकत होता. त्याच्यापेक्षा थोडा मोठा असलेला एक तरुण घोड्याचा लगाम धरून बरोबर पळत राहून त्याला मदत करत होता. थोड्या अंतरावर संस्थानाचे काही अधिकारी तरुणाला प्रोत्साहन देत हर्षध्वनी करत होते. रस्त्याने जाणारी सामान्य प्रजा आनन्द व आश्चर्य भरल्या डोळ्यांनी हे दृश्य पहात होती. लोक अुत्सुकतेने जवळ जाअून पाहू लागले, तेंव्हा त्यांना हे पाहून अपार हर्ष झाला की, तो तरुण दुसरा कोणी नसून खुद्द त्यांची राणी लक्ष्मीबाईच आहे ! राणीला घोडेस्वारी शिकवणारा तरुण पुरीहून आलेला ब्राह्मण चन्दन हुजूर होता. लहानपणा पासूनच राणी त्याला आपला सख्खा भाअू मानत असे. आपल्या विवाहाच्या दुसऱ्यात दिवशी तो राणी लक्ष्मीबाईला मदत करण्यासाठी झाशीला निघून आला होता. राणीने त्याला परत जायला सांगितले असता, त्याने ते ऐकले नाही, तो म्हणाला, "बहीण संकटात असताना भाअू कसा आरामात राहू शकेल ? बहिणीचं रक्षण मला सर्वाहून अधिक मोलाचं आहे. जिथे राणी लक्ष्मीबाई, तिथे हा चन्दन हुजूरही हजर असेलच !"

लक्ष्मीबाईला नुसती घोडेस्वारीच नव्हे, तर घोड्यावर बसून तलवार चालवायलाही येत असे. तिने एका हातात लगाम धरला अन् दुसऱ्या हाताने ती विजेच्या चपलतेने तलवार फिरवू लागली. हे दृश्य पाहून जमलेल्या गर्दीच्या आनन्दाला पारावार अुरला नाही. प्रजा हर्षविभोर होअून 'महाराणी झिन्दाबाद ! हमारी राणी माता झिन्दाबाद !" असे ओरडू लागली.

"झाशी झिन्दाबाद ! मी राहीन, न राहीन, पण देशाचा गौरव अबाधित राहो!" असे म्हणत राणी लोकांच्या जवळ आली.

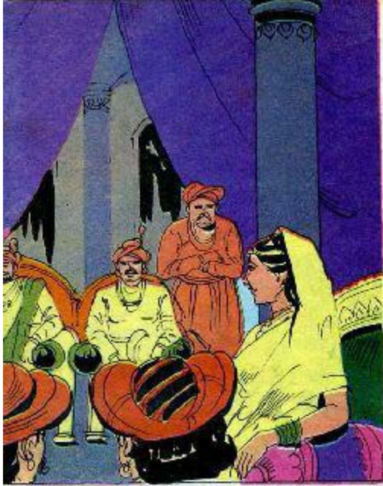
"माते, आपला शत्रु किती शक्तिवान आहे, कसा अत्याचारी अन् क्रूर आहे हे, हे आम्हाला चांगलंच ठाअूक आहे. आपल्या रक्षणासाठी, आपल्या, देशाचा मान राखण्या साठी आम्ही आपल्या रक्ताचा शेवटचा थेंबही वाहू द्यायला तयार आहोत!" प्रजा एका आवाजात बोलली.

"प्रजेचं धैर्य साहस मी ओळखलं आहे, तुमच्या प्रेमाबद्दल हार्दिक धन्यवाद ! भगवान तुमचं रक्षण करो !" असे म्हणत राणीने आपला हात अुंच अुचलला अन् घोडा फिरवून ती राजभवनात निघून गेली.

एक घटना १८५७ च्या जूनच्या शेवटी घडली. त्या दिवशी राजभावनात मन्त्री, पथकप्रमुख नगरप्रमुक असे सर्व राजभवनात आले. त्यांना अुद्देशून लक्ष्मीबाई म्हणाली, "कानपुरमधे युद्ध चालू आहे. बालपणीच मला युद्ध विद्या शिकवणारे अन् बन्धु समान असलेले नानासाहेब गोऱ्यांशी लढत आहेत. कंपनीचे सैनिक किल्ल्याबाहेर येअून त्यांना तोंड देत आहेत. कोणत्याही क्षणी ब्रिटिशांची हार होणं शक्य आहे. प्राणरक्षणासाठी त्यांना कुठे ना कुठे पळून जावंच लागेल. आपल्यालाही 'स्वतन्त्र' म्हणून घोषणा द्यायला हीच योग्य वेळ आहे. या बद्दल तुम्हा लोकांचं मत आजमवायला तुम्हाला पाचारण केलं आहे."

"महाराणी, आपलं म्हणणं बरोबरच आहे. आपलं स्वातन्त्र्य जाहीर करायला हीच

योग्य वेळ आहे. इथे असणारे ब्रिटीश सैनिक आपल्या मर्यादा ओलांडत आहेत. दारु पिअून तर्र होतात. त्यांचा अहंकार तर वर्णनातीत आहे. त्यांना चांगला धडा शिकवायला हीच वेळ योग्य आहे.' एक नगरसेवक बोलला. दुसरा एक नगरसेवक म्हणाला, ''सहन-शक्तीलाही एक सीमा असते. आता आणखी सहन करणं आपल्याला शक्य नाही. आपल्याला आता थटून इंग्रजांना तोंड द्यायला हवं.'' तिसरा एकजण या दोघांना पाठिंबा दर्शवित म्हणाला, ''हे लोक इथे व्यापार करायला आले, हा केवळ बहाणाच होता. त्यांचा अुद्देश तर आपल्या देशाला गुलाम बनवण्याचाच आहे. इथली संपत्ती लुटून आपला देश त्यांना संपन्न करायचा आहे. कोणत्याही परिस्थितीत आम्ही तसं होअू देणार नाही.''

त्यांचे हे अभिप्राय ऐकून राणी हसली अन् प्रधानमन्त्री लक्ष्मणरावकडे वळून म्हणाली, ''ब्रिटिशांचा राजप्रतिनिधी आहे एलीस. आपणा सर्वांना ठाअुकच आहे की, पथकप्रमुख मेजर मारोकच्या समक्ष माझ्या पतीनं मुलगा दत्तक घेतला. जोपर्यंत तो मोठा होत नाही, राज्यभार संभाळण्याची कुवत त्यात येत नाही, तोपर्यंत तो माझ्या रक्षणाखाली राहील. इंग्रजांनी आपला वायदा मोडला आहे. त्यांनी जाहीर केलंय की, दत्तक घेण्याच्या पद्धतीत काहीच अर्थ नाहीय, ती कसल्याही अुपयोगाची नाहीय. महाराजांनी कंपनीला किंवा या डलहौसी-लाच दत्तक घेतलं असतं, तर तो फार खूश झाला असता. हा विश्वासघात नव्हे तर काय! आपल्या स्वातन्त्र्याचं रक्षण करणं, हे आपलं परम कर्तव्य आहे. पण असा विचार करुन आत्ता यावेळी इंग्रजांना शिक्षा करणंही अुचित नव्हे. त्यांनी शांतपणे झाशी सोडून जावं, यासाठी आपण त्यांना एक संधी देअूया.''

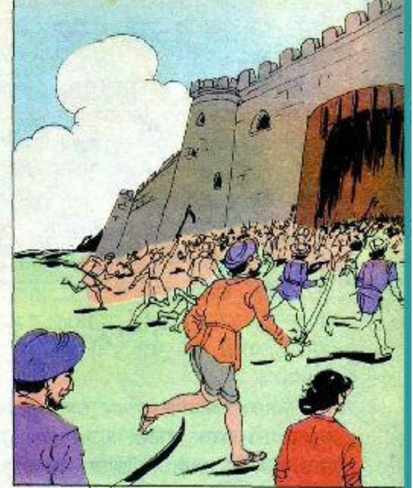
''महाराणी, तीन वर्षांपूर्वी एका ब्रिटीश अधिकाऱ्यांन आपल्या अुच्च अधिकाऱ्याला लिहिलेल्या पत्राची ही नक्कल आहे-प्रजेच्या हृदयात राणीबद्दल अपार आदरभाव आहे. आपल्या पुत्राची प्रतिनिधी म्हणून ती मोठ्या दक्षतेनं राज्यकारभार संभाळत आहे. ही स्त्री मोठी महत्वाची आहे-ज्या इंग्रजांनी आपल्या-बाबत इतकं सारं लिहिलं आहे, तेच आता आपले कट्टर शत्रू बनून आपणाशी अशी वाईट वागणूक करत आहेत. ही

त्यांच्या लोभी-पणाची चालतीबोलती निशाणी आहे. आपणाला हक्कदार न मानणं ही मोठीच विचित्र गोष्ट आहे.'' प्रधानमंत्री म्हणाले.

''त्यांनी जाणूनबुजून असं केलं असेल किंवा नसेलही, पण याची शिक्षा मात्र त्यांना भोगावीच लागेल. प्रधानमन्त्री, या विषयावर प्रकाश टाकत त्यांना एक पत्र लिहून, अुद्याच ते एका दूताकरवी त्यांच्या कडे पोचवा आपण नंतर काय करायचं याचा पुढे विचार करु.'' लक्ष्मीबाई म्हणाली.

''जशी आज्ञा महाराणी !'' म्हणत प्रधान मन्त्री अुठून अुभा राहिला. अन् त्या दिवसाची सभा बरखास्त झाली.

दुसऱ्या दिवशी मन्त्र्याने पत्र लिहून ते दूताकरवी ब्रिटीश प्रतिनिधीकडे पाठवले. त्या पत्राचा सारांश असा-'झाशी हे स्वतन्त्र राज्य आहे. ते आपल्या कब्जात घ्यायचा कंपनीचा विचार असेल, तर तो भ्रम सोडून द्यायची ही एक अुत्तम संधी आहे. इथे आपण आमचे अतिथी किंवा मित्रांसारखे वागत नाही आहात. आमच्या प्रजेची छळणूक करत आहात. लक्ष्मीबाई या झाशीच्या हक्कदार महाराणी आहेत. त्यांची व झाशीच्या प्रजेची अशी इच्छा आहे की, आपण झाशी सोडून त्वरित निघून जावे. तसे घडले नाही, तर मात्र भयानक परिस्थिती अुत्पन्न होण्याची शक्यता आहे. आपले सैनिक आमच्या प्रजेवर अत्त्याचार लादात आहेत, हे आम्ही विसरू शकत नाही. आपण आमच्या जनतेला लुटून त्यांच्याशी बर्बरतेने व्यवहार केला आहे,

कित्येक प्राण बळी घेतले आहात. ज्याक्षणी आम्ही युद्धाची घोषणा करू, त्याच क्षणी आपणाकडून त्रस्त झालेली जनता फार निर्दयपणे आपणावर तुटून पडेल व आपला सूड घेईल. तेंव्हा असं काही घडण्यापूर्वीच आपण झाशी सोडून निघून जावं, हे बरं !''

या सन्देशाने झाशीत रहाणाऱ्या ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना आश्चर्यात बुडवले ! पण त्यांनी या धमकीकडे लक्ष मात्र दिले नाही. कारण त्यांची समजूत होती की, आपल्या प्रशिक्षण प्राप्त सैनिकांपुढे सामान्य जनता टिकाव धरूच शकणार नाही. शिवाय कंपनीने झाशी ताब्यात घेतल्याबरोबर तिथले सैन्यही रद्द केले होते.

प्रधानमन्त्र्याच्या चेतावणीचीही पर्वा न करणाऱ्या इंग्रजांवर महाराणीच्या आज्ञेने

प्रजेने हल्ला केला व कंपनीच्या किल्ल्याला वेढा दिला.

झाशीच्या निवृत्त झालेल्या पथक प्रमुखांच्या हाताखाली कित्येक सैनिकांनी युद्धविद्या शिकली होती, प्रशिक्षण घेतले होते. प्रजाही त्यांच्याबरोबर होतीच. सर्व मिळून एकाच वेळी किल्ल्यावर तुटून पडले. हे पाहून इंग्रजांनी डोळेच विस्फारले !

''या राक्षसांच्या नेतृत्वाखाली आमची घरं लुटली गेली, जाळून टाकली गेली ! या दुष्टांना जिवन्त नका सोडू !'' काही इंग्रज अधिकाऱ्यांची नावे घेत प्रजा पुढे घुसू लागली !

''आमच्या भावांना मारणारे, हेच ते दुष्ट, अत्याचारी राक्षस आहेत.'' असे म्हणत आणखी काही जणांनी ब्रिटिशांवर तलवारी चालवल्या.

ईस्ट इंडिया कंपनीवर झाशीचा झेंडा फडकण्यापूर्वी पंचाहत्तर इंग्रज शिपाई व अधिकारी ठार केले गेले.

झाशीच्या विजयामुळे अन्य संस्थानांना बंड करायची स्फूर्ती मिळाली.

झाशीच्या बंडाची वार्ता ८ जून रोजी सागरला पोचली. त्याच बरोबर अशीही बातमी मिळाली की बक्सर राजा ललितपुरमधे खूप मोठे सैन्य जमवत आहे आणि शहागडचा राजाही ब्रिटीश अधिकाऱ्यांविरुद्ध लढायला सज्ज झालेला आहे. काही दिवसातच नर्मदा नदीचे पूर्व बाजूचे क्षेत्र युद्धासाठी तयार झाले. बक्सरराजाने ललितपुरवर कब्जा मिळवला. तिथल्या इंग्रजांना त्याने कैद केले. ललितपुर सोडवण्यासाठी सागरहून मेजर गौसेन च्या नेतृत्वाखाली सैन्य निघाले. परन्तु राजाच्या सैन्याने त्यांना अडवल्यामुळे ते पुढे जाऊ शकले नाही. राजाचे सैनिक व गौसेनचे सैनिक यांच्यात घनघोर युद्ध झाले. त्याच वेळी कैदेत असलेल्या ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना व त्यांच्या स्त्रियांना सागरला परत जाण्याची परवानगी देण्यात आली. तरीही मधेच शहागडच्या राजाने त्यांना पुन्हा पकडून तीन महिने कैदेत ठेवले. यानन्तर त्यानेही त्यांना परत जाऊ दिले. इतके सारे होऊनही कोणत्याही ठिकाणी ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना निर्दयतेने मारले गेले नाही, ही लक्षात ठेवण्यासारखी गोष्ट आहे.

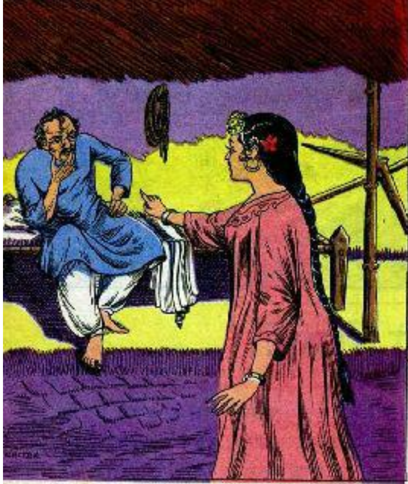
लग्नाची बोलणी

हजारों वर्षापूर्वीची गोष्ट. काश्मिरच्या एका शहराजवळच्या डोंगरावर एका राक्षसानं एक खूप मोठा महाल बनवला. अन् त्यात तो राहू लागला. त्याकाळी असे राक्षस जगात काही काही ठिकाणीच रहात असत. त्यामुळे सामान्य माणसांना ते भीती दाखवत, त्यांच्यावर आपला पगडा बसवत, अन् त्यांच्यावर अत्याचार करून आपलं आयुष्य कंठत-त्यांच्याशी दोन हात करण्याचे समर्थ्य कुणातही नसल्यामुळे ते कुणाला भीतही नसत. कोणी विरोध केला, तर ते त्याचं दुर्भाग्यच ! राक्षस त्याला ठार करून टाकी ! हळू हळू हे राक्षस संख्येने कमी होऊ लागले. खरं तर त्यांचं नावही उरलं नाही. त्यांच्या विनाशाला काही बुद्धिमान माणसं कारण होती.

काश्मीरच्या एका राक्षसानं आपल्या जोरावर आसपासच्या लोकांना घाबरवून, धमकावून, लुटालूट करून खूपशी संपत्ती आणि सोनं जमवलं. त्यानं लोकांना लुटलं, मारलं याचं फार दुःख नागरीकांना झालं नाही. पण अचानक कधी कधी तो गावात घुसे अन् एकाद्याला म्हणे की, ''तुझ्या मुलीशी माझं लग्न लावून दे.'' तेव्हां मात्र ते चिन्तेत पडत. निरुपाय होऊन ते मुलीचं त्याच्याशी लग्न लावून देत. पण ती बिचारी मुलगी जास्त दिवस जगत नसे, अन् मग राक्षस आणखी एका लग्नासाठी गावात घुसे. यामुळे नगरवासीयांना विशेषतः लग्नाच्या वयाच्या मुली असणारांना ही एक मोठीच अडचण होऊन बसली.

अशा प्रकारे चोवीस बायकांची विल्हेवाट लागल्यावर पंचविसाव्या लग्नासाठी एकदा तो गावात आला. एक बिचारा गरीब शेतकरी शेतात काम करत होता. राक्षस त्याला म्हणाला, ''आपल्या मुलीशी लग्न

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'चान्दोबा' मधे प्रकाशित गोष्ट

लावून दे माझं ! काय करावं हे शेतकऱ्याला समजेना! त्याला नुकतीच अुपवर झालेली मल्लिका नावाची मुलगी होती, पण गरीबीमुळे ताबडतोब तो तिचं लग्न करून देअून मोकळा होअू शकला नव्हता.

"मी परवा रात्री तुझ्याकडे जेवायला येईन. तेव्हांच आपण लग्नाबद्दलही पक्कं करूं." असे बजावून राक्षस निघून गेला.

घरी पोचल्यावर शेतकऱ्याने मल्लिकाला ही हकिकत सांगितली. पण ती जराही घाबरता पित्याला म्हणाली, "बाबा, मी सांगते तसं करा, म्हणजे कदाचित तुम्ही त्याच्या पंजातून सुटाल. कदाचित या लग्नाचा विचार सोडून तो मुकाट्यानं चालू लागेल. त्यानं तो न सोडला तरी मी खात्रीनं सांगते की, ही गरिबी तुम्हाला कायमची सोडून जाईल."

मल्लिकाच्या सल्ल्यानुसार शेतकऱ्याचं आपल्याजवळ असलेला सारा पैसा खर्च करून खूपसे ससे खरीदले, पीपभर द्राक्षाचा रसही जमा केला. मल्लिकानं आसपासच्या घरातून हातशिलाई केलेले बरेचसे कपडे जमवले. हे कपडे तिनं भिंती बाहेरच्या बाजूच्या कप्प्यातून व्यवस्थित रचले. ज्या दिवशी राक्षस जेवायला येणार होता, त्या दिवशी तिनं सशांचं स्वादिष्ट मास शिजवलं. राक्षस ज्या जागी जेवायला बसणार तिथे एका बाजूला मांस भरलेलं भांडं अन् दुसऱ्या बाजूला मदिरा भरलेलं पीप ठेवलं.

राक्षस रात्री आला अन् जेवायला बसला. मांस त्याला फारच अुत्तम वाटलं.

"माझ्यासाठी तुम्हाला खूपच खर्च करावा लागला असणार ! मी खूप खाणारा आहे, भोजनप्रियही आहेच." राक्षस बोलला.

"अरे हे काय बोलणं झालं ? घरात अुंदीर आहेत, तोवर खर्च कसला ? अुंदीर कमी पडले, तर मीठ जास्त लागतंय" मल्लिका म्हणाली.

"अुंदरांपासनं इतकं छान जेवण बनवलं ? मी आतापर्यन्त ज्या काळतोंड्यांशी लग्नं केली, त्यांच्यापैकी कधीच कोणी मला अुंदरांचं मांस खायला घातलं नाही. विश्वास ठेव माझ्यावर." राक्षस बोलला.

आपल्या भावी बायकोच्या काटकसरीचं कौतुक करत त्याने विचारले, "तुला विणकामही चांगलं येत असेल करता ?"

आपल्या हातातलं कापड त्याच्यासमोर पसरत मल्लिका म्हणाली, "गेल्या महिन्यात सूत कातण्यापासून कापड विणेपर्यन्त

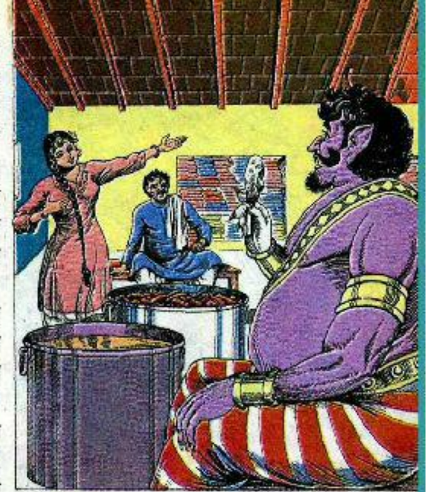
हे काम मीच केलं. त्याच्या दोन्ही बाजूंना असलेले कपडे पाहून त्याला वाटलं की, हे सारे कपडेही तिनंच विणून शिवलेले असणार! आता राक्षसाच्या मनातली मल्लिकाबद्दलची सद्भावना द्विगुणीत झाली, जेवण झाल्यावर त्यानं पीपभर मद्यही पिअून घेतलं, नंतर तो म्हणाला, "खूपच अुत्तम आहे. यासाठीही तुमचा बराच खर्च झाला असेल ?"

"मुळीच नाही. सडकी फळं पिळून मद्य बनवलंय. ती फळं तर दुसऱ्या कसल्याच कामाची नव्हती नं ! माझी मल्लिकाच हे सारं काम संभाळते." शेतकरी म्हणाला.

"मला वाटलंही नाही, की सडक्या फळांपासून इतकी चवदार दारु बनू शकेल ! आम्ही तर ती डुकरांना खायला घातली असती आता मल्लिका माझ्याकडे नान्दायला आली, की मी पण या पद्धतीचा अुपयोग करीन. आता बोल, हुंडा किती देशील ?" राक्षसानं विचारलं.

"मल्लिका म्हणजेच तर खास हुंडा ! या पेक्षा अुत्तम हुंडा असू शकेल का ? ती तुझी बायको बनून निघून गेली, की माझं किती नुकसान होईल ! तेंव्हा, जो तिच्याशी लग्न करील, त्यानंच मला हुंडा द्यायला हवा ! तुला माहीत आहे नं, कि गावच्या सर्वांत धनवान माणसाची बायको नुकतीच वारली अन् तो दुसऱ्या लग्नाच्या विचारात आहे. तो लोकांना सांगत असतो की-मल्लिकाचा बाप तिचं माझ्याशी लग्न करून देईल, तर मी त्याला मोठ्ठी रकम देईन."

राक्षस रागावून म्हणाला, "माझ्याशी

असं बोलायचं धाडस केलंस तू ? मी तुझ्या मुलीला जबरदस्तीनं अुचलून नेलं, तर अडवू शकशील मला ?"

"याचा अर्थ असा, की मल्लिकाबद्दल तुला काही माहीतच नाही ! ती मोठी हट्टी पोरगी आहे. एकदा अडून बसली, की तिचे तुकडे तुकडे केलेत तरी काडही परिणाम होणार नाही तिच्यावर ! नीट वागलात तिच्याशी, तर सगळी कामं निमूटपणे करील.' शेतकऱ्याने सांगितले.

"ठीक आहे," असं म्हणून आपण किती हुंडा देअू शकू. ते राक्षसानं सांगितलं. "याच्या दुप्पट रकम दिलीस, तरच हे लग्न होईल." शेतकरी अडवत म्हणाला.

राक्षसानं रकम वाढवायचं कबूल केल्यावर शेतकरीही तयार झाला. इतकी रक्कम पुढे

आयुष्यभर अुपयोगी पडणार होती.

दुसऱ्या दिवशी राक्षसानं थैलीभर धन आणून शेतकऱ्याला दिलं. मल्लिका त्याला म्हणाली, "लग्नापूर्वी माझ्या दोन इच्छा तुला पुऱ्या कराव्या लागतील. मी काटकसरीनं संसार करावा असं वाटत असेल, तर माझ्यासाठी एक घर बांधून द्यावं लागेल तुला. मी सांगेन तसंच बनायला हवं घर. माझी दुसरी अट म्हणजे - म्हाताऱ्या बदकांची पिसं अुपटून नंतर ताज्या पिसांनी तू माझ्यासाठी एक गादी बनवून द्यायचीस. चांगली झोप न मिळाली, तर माझ्या हातून मेहनतही नाही होणार!"

राक्षसानं मनात विचार केला की, हिच्या इच्छा पूर्ण करणं काही कठीण नव्हे. बरं झालं, हिनं काही दागिने किंवा सोनं नाही मागितलं. मल्लिकाला हवं तसं घर राक्षसानं स्वतः बनवलं. ते काम मजुरांवर सोपवलं असतं, तर खूप खर्च झाला असता, म्हणून त्यानं हे काम स्वतःच केलं.

हिवाळा सुरू झाला, मल्लिकानं कापडाची एक मोठी खोळ बनवली, आणि ती बर्फ पडायची वाट पाहू लागली. बर्फ पडू लागल्याबरोबर तिथले लोक म्हणत, "म्हाताऱ्या बदकांची पिसं पडतायत!"

लवकरच बर्फ पडू लागलं. मल्लिकानं राक्षसाला निरोप पाठवला की, "बदकांची पिसं पडतायत, गोळा करायला ये.

तो येअून विचारू लागला, "कशी गोळा करू?"

"अरे बावळ्या! फावडं आण अन् पिसं गोळा करून माझ्या या खोळीत भर ना!" मल्लिका म्हणाली.

राक्षस फावड्यानं बर्फ अुचलून खोळीत भरू लागला. अर्धं बर्फ तर तिथल्या तिथेच विरघळून जाअू लागलं. संध्याकाळपर्यन्त खोळ कशीबशी भरली. मल्लिकानं ती नीट बंद केली अन् घरी घेअून गेली. ती खोळ तिनं बिछान्यावर पसरली आणि राक्षसाला म्हणाली की, "आज रात्री या बिछान्यावर झोपून पहा, कसं छान वाटतं! अुद्या आपण लग्न करू या."

दमलेला राक्षस त्या बर्फाच्या गादीवर झोपला. खूप प्रयत्न करूनही त्याला अजिबात अूब मिळेना. त्याला असं वाटलं की गादीवरची चादर ओली असावी.

सकाळी तो अुठला, तेंव्हा त्याचं सारं

अंग ठणकत होत. हाडं अगदी आतपासून गार पडली होती. त्याच्यानं मुळीच हलवेना! अर्धा बिछाना विरघळून गेला होता.

"हे नाही जमायचं आपल्या हातून! मल्लिका समर्थ असेल, पण अशा बिछान्यावर झोपलो तर मी मात्र नक्की मरून जाईन." असा विचार करून तो घरी निघून गेला. त्याला असं वाटू लागलं की, मल्लिका येअून 'चल, लग्न करू या' म्हणाली तर आपण काय करायचं?

राक्षस निघून गेल्याचं मल्लिकाला समजलं, तेंव्हा तिनं शेतकऱ्याला त्याच्या घरी पाठवलं. त्यानं राक्षसाच्या घरी जाअून आत निरोप पाठवला की - 'नवरीमुलगी तुझी वाट पहात आहे.'

"माझी तब्येत बरी नाहीय. तिला सांग की, मी लग्न नाही करू शकणार." असा अुलट निरोप राक्षसानं आपल्या नोकराकरवी शेतकऱ्याला कळवला.

नोकर निरोप देअून परतला अन् राक्षसाला म्हणाला, "त्याच्या मुलीच्या आशेवर बोळा फिरवलात, त्याबद्दल तुम्ही नुकसानभरपाई द्यायला हवी. आपण किती रक्कम द्यायला तयार आहात, असं शेतकरी विचारतोय."

"हुंडा अगोदरच दिला. पिसांचा बिछानाही दिला. आता यापेक्षा अधिक काय देअू?" राक्षसानं विचारलं.

"तो म्हणतोय की बिछाना तर तुम्ही अगदीच पोकळ बनवलात. तुम्ही अजून काही बदकाची पिसं निवडून आणून द्या, असं म्हणतोय तो." नोकरानं परत येअून सांगितलं.

"आपल्या परसात जितकी बदकं आहेत, ती सारी घेअून जा म्हणावं. काही आणखी मागू लागला, बोलू लागला, तर त्याला म्हणावं की, आता मारूनच कच्चा खाअून टाकीन!" राक्षसानं नोकराकडून धमकी देववली.

ती ऐकल्याबरोबर शेतकरी तिथून परत फिरला अन् जाता जाता राक्षसाची सारी बदकं बरोबर घेअून गेला.

राक्षसानं दिलेल्या धनामुळे आता मल्लिका चांगली धनवान बनली. योग्य असा नवरा निवडून सुखानं आपलं आयुष्य कंठू लागली.

